

**HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU**

OPINNÄYTETYÖ

**Mielenterveystyö
osana lastenkodin palveluprosessia**

Case Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti Oy

Sari Laurell

Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelma (210 op)
Marraskuu/2017

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU
Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelma
TIIVISTELMÄ

Työn tekijä Sari Laurell	Sivumäärä 46 ja 9 liitesivua
Työn nimi Mielenterveystyö osana lastenkodin palveluprosessia Case Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti Oy	
Ohjaava(t) opettaja(t) Kimmo Lind	
Työn tilaaja ja/tai työelämäohjaaja Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti Oy	
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyöni tilaaja on Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti Oy, joka on yksityinen pieni lastensuojelulaitos Pirkanmaalla. Tuulimäkeen sijoitetaan alle 18-vuotiaita lapsia avohuollon tukitoimenpiteenä tai huostaanotettuina.</p> <p>Opinnäytetyöni on työelämän toiminnallinen kehittämistyö, jonka tuotoksena on mielenterveystyön kuvaus Tuulimäkeen. Opinnäytetyöni tarkoituksena on tuottaa kirjallista materiaalia Tuulimäkeen siellä tehtävästä mielenterveystyöstä ja sen perusteista. Pyrin katsomaan Tuulimäen työtä ennaltaehkäisevän mielenterveystyön, kasvatuksen ja kuntoutuksen näkökulmista niin, että se palvelisi asiakkaana olevaa lasta ja perhettä paremmin.</p> <p>Materiaali liitetään osaksi Tuulimäen laatukäsikirjaa. Tuulimäessä on käytössä laadunhallinnan järjestelmä, joka on sertifioitu. Viimeksi ISO 9001:2008 laatusertifikaatti myönnettiin Tuulimäkeen uudeksi kolmivuotiskaudeksi vuonna 2015. Laatujärjestelmän ylläpidon edellytyksenä on, että Tuulimäen toimintaa kehitetään jatkuvasti. Laatukäsikirjan päivittäminen ja toiminnan kuvaaminen ovat osa laadun kehittämistä. Tuottamani tieto ja materiaali tuovat näkyviin toimintaa ja sen perustelua sekä ja auttaa ohjaajia työssään. Sen avulla voidaan selvittää ohjaajan roolia, työn tarkoitusta ja kasvatuksen monipuolisuutta sekä sen ydintä. Lisäksi kirjallinen produkti on avuksi uusien työntekijöiden perehdytyksessä.</p> <p>Yhteisöpedagogien osaamisen keskiössä on eri iässä ja tilanteissa olevien kansalaisten osallisuuden lisääminen. Lastenkoti on pieni, monipuolinen yhteisö, ja haastava työpaikka. Lapsen ja nuoren sopeutumisen ja kasvamisen ohjaajana toimiminen lastenkotiyhteisössä avaa yhteisöpedagogille paljon vaikuttamisen mahdollisuuksia ja luo siten tilanteita tukea lapsen ja nuoren mielenterveyttä ja sitä kautta osallisuutta ja yhteiskuntaan sopeutumista, eri menetelmin.</p> <p>Olen lähestynyt aihetta käyttäen apuna kirjallisuutta ja Tuulimäen laadunhallinnan dokumentteja, joita olen ollut mukana laatimassa. Olen osallistunut Tuulimäen koulutuspäiviin vuosittain ja tehnyt muistiinpanoja niistä. Olen käyttänyt apuna itsereflektointia ja reflektointia tiimissä. Olen dokumentoinut myös hiljaista tietoa näkyväksi.</p>	
Asiasanat lastensuojelu, mielenterveystyö, sijaishuolto, laadunhallinta, http://finto.fi/yso/fi/	

HUMAK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES
Degree Programme in Civic Activity and Youth Work

ABSTRACT

Author	Number of Pages 46 + 9
Title Mental health care as a part of the service process in childrens home. Case Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti	
Supervisor(s) Kimmo Lind	
Subscriber and/or Mentor Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti Oy	
Abstract <p>The subscriber of this practice – based thesis is my employer, Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti Oy. Tuulimäki is a small private children caring institution at Pirkanmaa. Tuulimäki is a home for placed children under 18 years old. Children can be placed there into custody or as a supported noninstitutional social care placement action of the social services.</p> <p>The aim of this thesis is to investigate and describe the mental health care of children in Tuulimäki. I have produced written material about raising and mental health caring of children and the basics of work. I am offering different points of view to the work, so it can serve clients, children and families, better. My aspects are preventive mental health caring, raising and rehabilitation.</p> <p>The written material will be included in The Quality Manual of Tuulimäki. Tuulimäki has a certified quality system, which guides the work. The certification ISO 9001:2008 was admitted in 2015 for a next three year- period.</p> <p>The administration of the quality system is that Tuulimäki keeps on developing its work and continuous improvement. Supporting and updating the description of the strategy and the action plan is an important part of the quality management system. The material and the facts shows out the work aspects and arguments and helps the leaders to focus on the work. It's making easier to see counselors role clearer, the purpose of the work and the versatility and centre of raising children. It helps new workers to orientate themselves better into Tuulimäki.</p> <p>One of the main commissions for a Community Educator is to help citizens to increase their participation, in any age or situation. Childrens home is a small and versatile community and a challenging place to work. Working as a community educator in children caring institution opens many possibilities to have an influence on rehabilitation of children.</p> <p>Increasing and caring of children's mental health as a part of their upbringing adds to their ability to participate in society in many different ways. I approached this cause by using professional litterature as help. I have been along making the documents of the quality control system to Tuulimäki, it helped me in this task as well. I have participated annually in educational events in Tuulimäki, and I am using notes written from that experience</p> <p>I have used self-reflection and group-reflection methods to bring up new ways to look at the work. I have documented information of tacit knowledge to be seen.</p>	
Keywords child protection, mental health care, foster care, quality control system	

SISÄLLYS

1. OPINNÄYTETYÖN TILAAJA JA OPINNÄYTETYÖN TAVOITTEET	5
1.1 Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti Oy	6
1.2 Opinnäytetyön tavoitteet	8
2. TIETOPERUSTA	8
2.1 Käsitteitä	9
2.2 Lasten oikeuksia, osallisuutta ja mielenterveyttä määritteleviä lakeja	10
2.3 Mielenterveys	13
2.4 Mielenterveyden ongelmat	16
2.5. Huostaanotettujen lasten mielenterveyden riskit	17
3. HYVÄN MIELENTERVEYDEN TUKEMINEN LASTENKODISSA	20
3.1. Kasvatus	21
3.2 Mielenterveyden tukemisen toiminnalliset menetelmät osana kasvatusta	24
3.3. Koulunkäynnin tukeminen	27
3.4 Ohjaajan rooli kasvatuksessa	28
3.5 Omaohjaajan rooli kasvatuksessa	32
4. OPINNÄYTETYÖN TYÖSTÄMISEN KUVAUS	32
5. PALAUTE	35
6. POHDINTAA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	37
7. TULEVAISUUDEN HAASTEET	39
LÄHTEET	42
LIITTEET	47

1. OPINNÄYTETYÖN TILAAJA JA OPINNÄYTETYÖN TAVOITTEET

Opinnäytetyöni tilaaja on työpaikkani, yksityinen sosiaalipalveluiden tuottaja Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti Oy. Tuulimäen laatujärjestelmään perustuvaan strategiaan kehittämiseen on asetettu tavoitteeksi työn sisällöllinen kehittäminen, perehdytysohjelman ja ohjeistuksen kehittäminen sekä henkilökunnan mielenterveysosaamisen edelleen kehittäminen. Laadunhallinta luo kuvaa Tuulimäen tarjoamista palveluista. Tuulimäen ulkoisen auditoinnin raporttiin ulkoisen auditoijan (DNV GL Business Assurance Finland Oy Ab:n arvioija Sinikka Autere-Welling 2.12.2015) tekemä havainto työn sisällön kehittämisestä on kirjattu parannusmahdollisuutena: ”Ydinprosessi on kuvattu prosessikartalla. On tarpeen kuvata ja päivittää lasten ja nuorten hoito- ja kasvatustapojen prosessia esimerkiksi mielenterveyskuntoutuksessa ja kotiopetuksessa.”

Opinnäytetyöni vastaa Tuulimäen laadulliseen kehittämiseen ja ohjeistamiseen. Työn sisällön kehittäminen tapahtuu Tuulimäessä johdon ja työntekijätiimin yhteisen sopimuksen, koulutuksen ja keskustelujen sekä työtä ohjaavan materiaalin tuottamisen kautta. Opinnäytetyöni tavoitteena on tuottaa tietoa ja näkökulmia Tuulimäen Nuorten ja Lasten Kotiin siitä, mitä mielenterveyttä tukevaa toimintaa Tuulimäessä tehdään hoidon ja kasvatustapojen prosessissa lasten hyväksi ja mihin voisimme kiinnittää huomiota tulevaisuudessa, kun suunnittelemme työn linjoja. Prosessien kuvaaminen selkeyttää hoitotyötä ja kasvatusta. Tuulimäen mielenterveystyötä ei ole aikaisemmin kuvattu lastenkodissa tehtävän työn prosessina.

Laatu liittyy työntekijän käsitykseen ja tietoon siitä, mitkä ovat hänen henkilökohtaisen työnsä tavoitteet ja motiivit, menettelytapansa, voimavaransa ja toimintaedellytyksensä sekä työnsä lopputulos. Laatu saadaan esiin kuvaamalla sitä prosesseina (Salminen 2005, 108). Opinnäytetyöni päätettiin yhdessä opinnäytetyön tilaajan, eli työnantajani ja työtiimini kanssa asettaa palvelemaan yhteisen työmme kehittämistä.

Opinnäytetyöni on toiminnallinen ja koostuu kahdesta osasta. Produkti tulee osittain vain Tuulimäen Nuorten ja Lasten Kodin käyttöön ja opinnäytetyöni sisältää siitä vain sen mielenterveyttä käsittelevän osuuden.

Apuna opinnäytetyössäni olen käyttänyt ammattiteoriaa, kirjallisuutta, tiimimme ammattiosaamista sekä hiljaista tietoa. Hiljainen tieto on Michael Polanyin määritelmän mukaan sellaista omaksuttua tietoa, jonka vaikutus näkyy työntekijän toiminnassa, mutta jonka sisältöä hän ei pysty yksiselitteisesti kuvaamaan. Se voi olla henkilökohtaista, puhumatonta, kokemuksellista ja tilannesidonnaista tietoa, joka on lujasti juurtunut toimintaan, kokemukseen ja arvoihin. Hiljaisen tiedon vastakohta on käsitteellinen tieto, jota voidaan jakaa, tallentaa ja kirjoittaa helpommin (Koskimies, Pyhäjoki, Arnkil 2012, 9).

1.1 Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti Oy

Työskentelen ohjaajana Tuulimäen Nuorten ja Lasten Kodissa, joka on yhden yksikön seitsenpaikkainen lastensuojelulaitos. Tuulimäessä asuu huostaanotettuja tai avohuollon tukitoimena sijoitettuja lapsia, joiden hoidosta, huolenpidosta ja kasvatuksesta lastenkoti huolehtii. Sijoittajana toimii se kunta, jossa lapsi on otettu huostaan. Tuulimäki tuottaa yksilöllisiä ja monipuolisia lastensuojelupalveluita. Sillä on vastuu lasten ja nuorten kasvatuksen ja hyvien elinolosuhteiden järjestämisestä lastensuojelulain edellyttämällä tavalla. Tuulimäellä on tärkeä tehtävä lasten hoidollisena yhteisönä. (Tuulimäen laatukäsikirja 2017.)

Tuulimäessä on 17 vuoden toiminnan ajalta kokemusta lapsista, joilla on erilaisia psyykkisiä sairauksia, psyykkistä oireilua tai tarkkaavaisuus- tai kehityshäiriöitä tai vaikeuksia koulunkäynnissä. Lapsilla voi olla erilaisia tarpeita, joita ei kotona kyetä hoitamaan. Lapset ovat voineet joutua kaltoin kohdelluiksi eri tavoin tai he ovat jääneet vaille hoivaa ja huolenpitoa. Tuulimäkeen voidaan sijoittaa 0-18 vuotiaita lapsia ja nuoria, jotka voivat jatkaa Tuulimäen asiakkaina jälkihuoltona aina 21 ikävuoteen asti. (Tuulimäen laatukäsikirja 2017.)

Kun lapsi täyttää 18 vuotta, hän siirtyy jälkihuoltoon. Se voidaan järjestää Tuulimäessä, sosiaalityöntekijän ja sijoittajakunnan päätöksellä ja toimeksiannolla. Yleistä kui-

tenkin on, että lapsi muuttaa omaan asuntoonsa ja jälkihuollosta tehdään ostosopimus sinne, joko Tuulimäestä tai muulta palveluntarjoajalta. Jälkihuolto on sijoituksen viimeinen vaihe. Sillä turvataan sijaishuollossa aikaan saatuja onnistumisia ja myönteisiä vaikutuksia. Joskus tarjottu apu alkaa kiinnostaa sijoitettua lasta vasta jälkihuollon vaiheessa (Pukkio & Hoikkala 2018, 8).

Tuulimäkeen sijoitetut lapset eivät ole jostakin syystä hyötäneet tarpeeksi aikaisemmista sosiaalipalveluiden tarjoamista toimenpiteistä ja avusta, joita heille ja heidän perheilleen on ehkä annettu. On päädytty sijoittamaan lapsi lastensuojelulaitokseen. Useimmiten sijoitusta edeltää lapsen huostaanotto. Huostaanotto on vahva väliintulo perheen tilanteeseen. Se on perheelle ja lapselle usein järkytys ja aiheuttaa kriisin. Kriisitilanteesta on haasteellista lähteä rakentamaan yhteistyötä lapsen ja perheen kanssa.

On haastavaa saada lapsi kiinnittymään lastenkotiin ja työntekijöihin siellä. Tarvitaan hyvää ammattitaitoa, ammatillista kohtaamista ja keskusteluita sekä aikaa, että lapsi alkaa pitää lastenkotia väliaikaisena kotinaan. Lapsen tultua Tuulimäkeen alamme yhdessä koko työtiimin kanssa rakentaa lapselle uutta alkua ja kestävämpää tulevaisuutta. Vahvistamme eri tavoin lapsen positiivista minä-kuvaa ja hänen tervettä käsitystään itsestään. Ryhdymme toimiin myös tukeaksemme hänen mielenterveyttään. Lisääntyvästi tehdään myös korjaavaa mielenterveystyötä. (Taipale 1998, 384.)

Tuulimäen työntekijätiimi koostuu johtajasta ja kuudesta ohjaajasta. Ohjaajien ammatillinen tietoperusta on joko kasvatuksen tai sosiaali- ja / tai terveysalan näkökulmasta hankittua. Henkilöstön määrästä, soveltuvuudesta ja koulutusvaatimuksista on säädetty laissa. Lisäksi pätevyitymistä on hankittu eri aloilta lisä- ja täydennys- sekä erikoistumiskoulutuksin. (Tuulimäen laatukäsikirja 2016.)

Usein lapsen ongelmat ovat kasaantuneet jo pitkään ja ennen Tuulimäkeen sijoitusta on tapahtunut jonkinlaista tilanteen kärjistymistä. Lapsen oireilu on lisääntynyt, koulunkäynti on kriisiytynyt tai perhesuhteet ovat huonontuneet. Tuulimäkeen on sijoitettu lapsia myös sijaisperheistä. Silloin kodinomaisen hoidon polku on kuljettu loppuun ja tarvitaan ammatillisempaa apua lapsen tilanteeseen. Siirto perhehoidosta lastenkotiin on aina sosiaalitoimen (viranomaisen) ja lasta hoitavan verkoston päätös.

1.2 Opinnäytetyön tavoitteet

Opinnäytetyöni ydinkysymyksiä ovat: Mitä on mielenterveystyö Tuulimäessä? Miten se näkyy ja miten se kytkeytyy kasvatukseen? Mitkä asiat ovat keskeisiä kasvatuksessa ja mielenterveystyössä? Miksi Tuulimäen lastenkoti on olemassa ja mikä on ohjaajan tehtävä Tuulimäessä? Miten turvaamme lapsilähtöisen ja lapsen edun mukaisen työn ja näemme sen tulokset? Mikä on Tuulimäessä tehtävän työn vaikuttavuus ja vaikutus lapsen ja perheen elämään? Tarkastelen kysymyksiä lastenkodin kokonaisvaltaisen hoivan, kasvatuksen, huolenpidon ja mielenterveystyön, kuntoutuksen sekä työn laadun viitekehyksien kautta.

Laatujärjestelmä ohjaa Tuulimäessä tehtävää toimintaa ja sen kehitystä. Tuulimäen laatua alettiin systemaattisesti rakentaa vuonna 2009. Tuulimäelle myönnettiin sen perusteella ensimmäinen ISO 9001:2008 laatusertifikaatti vuonna 2010. Siitä edelleen jatkuneen laatutyön tuloksena se myönnettiin jälleen vuonna 2015, uudeksi kolmivuotiskaudeksi. Laadun ylläpito on jatkuvaa ja se edellyttää laadun seuranta, arviointia ja parannustoimenpiteitä. Laadunhallintajärjestelmän perustana on liiketoimintasuunnitelma, johdon ja henkilöstön sitoutuminen, asiakastyytyväisyys sekä yhteistyö eri sidosryhmien kanssa (Tuulimäen laatukäsikirja 2017).

Perustyön prosessilla tarkoitetaan kaikkia erilaisia toimenpiteitä, joilla päästään määrättyyn ja haluttuun lopputulokseen. Se voidaan nähdä laadun tarpeen määrittämisenäkin. Sen tarkoitus on selkeyttää ja tehdä läpinäkyväksi lastenkodissa tehtävää työtä eli lastenkodin ydinprosessia. Kuvaus auttaa työn hahmottamisessa, tavoitteiden suunnittelussa, konkreettisesti toteuttamisessa, sekä arvioinnissa kaikilla kasvatuksen, hoivan, mielenterveystyön sekä koulutoiminnan osa-alueilla. Se toimii apuna uusien työntekijöiden ja opiskelijoiden perehdytyksessä. Hoitotyön tarkoituksen kirkastaminen auttaa työntekijää keskittymään ydintehtävään lastenkodissa.

2. TIETOPERUSTA

Lastensuojelun laadun varmistamiseksi on vuonna 2009 laadittu Kuntaliiton yhteistyönä valtakunnallinen LapsiARVI-kriteeristö, jossa on määritelty perusvaatimukset lastensuojelupalvelujen laadulle. Oppaan mukaan laatu on sellaisten ominaispiirteiden luonnehdintaa, joilla voidaan varmistaa palvelun vastaavan niitä odotuksia ja vaatimuksia, joita siitä on. Laatutyö on siis sen varmistamista, että palvelun hankkija saa sen, mistä maksaa ja mitä odottaa. Jotta hyvää laatua voidaan saada aikaan, pitää olla selvillä tarpeista, joita asiakkailla on. Hyvä laatu on palveluntuottajan kykyä täyttää erilaisia työlle asetettuja vaatimuksia. Laatu on ymmärrettävä ja määriteltävä, jotta sillä on merkitystä käytännön työssä (Holma 2009,12).

2.1 Käsitteitä

Lapsuuden ja nuoruuden rajat ovat liukuvat ja limittyvät riippuen siitä, minkä tahon näkökulmasta niitä tarkastellaan. Lastensuojelulaissa pidetään lapsena alle 18-vuotiaista ja nuorena 18–20-vuotiaista. Nuoruusiäksi käsitetään ikävuodet 12-22. Nuorisolaissa nuorilla tarkoitetaan alle 29-vuotiaita. Tuulimäessä puhutaan kaikista alle 18 vuotiaista lapsina. Tämä perustuu siihen, että toimitaan lastensuojelun kentällä.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus on alle 18-vuotiaita lapsia koskeva ihmisoikeussopimus. Suomi on ratifioinut sopimuksen, jolloin sitä voidaan pitää yleisenä toimintaa ohjaavana sopimuksena. Sen periaatteet ovat hyviä, yleisiä ihmisoikeuksia edistäviä ohjeita. Se puolustaa yhdenvertaisuutta, oikeutta hyvään elämään, aikuisten vastuuseen vaikuttaa lasten kuulluksi tulemiseen ja mielipiteiden selvittämiseen ja lapsen edun ensisijaisuuteen (Suomen Unicef 2017 4,7).

Osallisuus on lapsen mahdollisuutta ja oikeutta vaikuttaa omaan elämäänsä ja elinympäristöönsä, niin Tuulimäessä kuin omassa koulussa ja asuinkunnassaan.

Tuulimäessä lapsi huomioidaan holistisena kokonaisuutena. Se tarkoittaa sitä, että lapsen elämään ja tarpeisiin on olemassa useita erilaisia näkökulmia. Lapsen voidaan ajatella olevan erilaisten kehittyvien osiensa mukaan tapahtuvia prosesseja. Niitä ovat vuorovaikutuksen, psyykkisyyden, hengellisyyden ja biologisen sekä kas-

vatuksellisen puolen prosessit. Lapsen tarpeet ovat aina suhteessa näihin prosesseihin. Jokainen niistä on tärkeä lapsen hyvinvoinnin ja kasvun sekä itseilmaisun kannalta. Kun lapsen tarpeet tyydyttyvät, ne muuttuvat hänen voimavaroikseen. Kun lasta hoidetaan häntä kunnioittaen ja pyrkien hänen parhaaseensa, kasvatuksen eettisyyttä unohtamatta, hoito sulautuu kasvatukseen. (Hellström 2010. 43.)

Tuulimäessä hyödynnetään ratkaisukeskeistä toimintamallia. Lasten kanssa toimittaessa keskitytään lapsen hyviin puoliin ja voimavaroihin. Lapsen taitoja ja osaamista omien ongelmien ratkaisemiseksi hyödynnetään esimerkiksi kehittämällä yhdessä lapsen kanssa toimintamalleja, joita tämä voi tavoitteellisesti käyttää omassa toiminnassaan. Edistymistä seurataan lapsen kanssa ja siitä annetaan palautetta ja palkitaan.

2.2 Lasten oikeuksia, osallisuutta ja mielenterveyttä määritteleviä lakeja

Lainsäädännön mukaan lasten ja nuorten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin, eli olla osallisena. Lapsi on aikaisemmin nähty esimerkiksi lastensuojelussa objektina, johon on kohdistettu erilaisia toimenpiteitä. Lapsen oma mielipide ei ole aina tullut kuulluksi. Nykyisin lapsen itsenäisyyttä ja omaa käsitystä omista asioistaan ja tilanteestaan arvostetaan enemmän ja sitä on nostettu enemmän esiin.

Vaikuttamismahdollisuus on osallisuutta, jota kaikkien kansalaisten kohdalla pyritään yhteiskunnallisella sekä henkilökohtaisella tasolla lisäämään. Esimerkiksi toimiminen eri yhdistyksissä sekä omasta terveydestään ja hyvinvoinnistaan huolehtiminen on toivottavaa kansalaisosallisuutta. Vaikutusoikeus on kirjattu useisiin lakeihin, hiukan eri näkökulmasta katsoen. Perustuslaissa kuudennen pykälän 3. momentissa määrätään, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Kuntalain 27 §:n mukaan kuntalaisilla ja palvelun käyttäjillä tulee olla mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan. Nuorisolain 8 §:n mukaan nuoria on kuultava heitä koskevissa asioissa ja heille on järjestettävä mahdollisuus osallistua nuorisotyötä ja politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn. Perusopetuslain 47 a §:ssä säädetään, että opetuksen järjestäjän tulee edistää oppilaiden osallisuutta ja huolehtia, että oppilailla on mahdollisuus osallistua niin koulun toimintaan kuin sen kehittämiseenkin, sekä ilmaista oma mieli-

pide oppilaiden asemaan liittyvistä asioista. Lastensuojelulain 8 pykälässä sanotaan, että lapsille, nuorille ja lapsiperheille tarkoitettuja palveluja järjestettäessä ja kehitettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin. Kaikki lait pyrkivät lisäämään lasten osallistumisen mahdollisuuksia heille luonteissa toimintaympäristöissä.

Lastensuojelulaki on nimensä mukaan lapsia suojeleva laki. Sen tarkoitus on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvu-ympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun, kaikkein ensisijaisena tulee kaikissa toimissa ja ratkaisuissa ottaa huomioon lapsen etu. Sijaishuollossa lastensuojelulaki ohjaa kaikkea työtä (Lastensuojelulaki, 1 luku, 1§).

Lastensuojelua on lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu. Lastensuojelun asiakkuus alkaa, kun sosiaalityöntekijä arvioi perheen ja lapsen tilanteen huolellisesti ja sen jälkeen toteaa, että he tarvitsevat apua. Ongelmat voivat kärjistyen tulla esiin perheen ongelmina, tai näkyä lapsen käyttäytymisessä. Jos lapsen kasvuolosuhteet vaarantuvat tai ne eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai jos lapsi omalla käyttäytymisellään vaarantaa omaa terveyttään ja kehitystään, on viranomaisen velvollisuus ryhtyä sellaisiin toimenpiteisiin, joilla lapsi saa tarvitsemiaan lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia (Lsl, 5 27§).

Ehkäisevä lastensuojelu tuli käsitteenä vuoden 2008 lastensuojelulakiin. Se tarkoittaa kaikkia niitä erilaisia palveluita ja toimintoja, joita kunta järjestää lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi silloin, kun lapsi tai perhe ei vielä ole lastensuojelun asiakkaana. Sitä antavat koulut, nuorisotyö, päivähoito, äitiys- ja lastenneuvola sekä muut sosiaali- ja terveydenhuollon toimijat. (Lsl 1, 3 a)

Lastensuojelun viimeinen keino puuttua lapsen ja perheen vaikeaan tilanteeseen on lapsen ottaminen huostaan. Sitä ennen on perheelle ja lapselle tarjottu kaikki muu mahdollinen apu ehkäisevän lastensuojelun ja lastensuojelun avohuollon toimesta. Avohuollolla tarkoitetaan kaikkia niitä keinoja, joilla lapsen ja perheen tilannetta tuetaan ja autetaan sosiaalitoimen ja lastensuojelun asiakkuuden alettua, sekä ehkäisevää, että korjaavaa toimintaa. Se voi olla esimerkiksi tukiperheen tai terapian kautta tapahtuvaa apua, perhetyötä, toimeentulon turvaamista tai perheneuvontaa. Avo-

huollon kauttakin lapsi voidaan sijoittaa lastensuojelulaitokseen. Silloin tilanne ei usein ole vielä niin monimutkainen ja vakava, kuin huostaanoton tullessa kuvaan mukaan. (Lsl 9,27§; 9, 34§.)

Huostaanotto on viranomaispäätös, joka perustuu lastensuojelulakiin. Kunta sijoittaa lapsen hänelle sopivaan sijaishuoltopaikkaan ja vastaa hänen kasvatuksesta ja huolenpidostaan. Sijaishuoltopaikka hoitaa lasta käytännössä, toimeksiannon sosiaalitoimesta saaneena. Osa kunnista on kilpailuttanut sijaishuoltopaikat ja lapsi voidaan sijoittaa kilpailutuksessa valittuihin sijaishuoltopaikkoihin kilpailutuksessa sovittujen ehtojen ja sopimuksien mukaan. Sijaishuoltopaikan valinta suorahankinnan kautta on myös mahdollista. Sijaishuoltopaikassa on eri kuntien eri sopimuksilla sijoitettuja lapsia, joiden sopimusehdot voivat poiketa toisistaan paljonkin. Tämä aiheuttaa lasten keskuudessa jonkin verran eriarvoisuutta. Lapsen sosiaalityöntekijä valvoo lapsen sijoituksen ehtojen täyttymistä. Lapsen vanhemmat ovat lapsen huoltajia edelleen, mutta lapsen kasvatusvastuu ja hoito on siirretty sijaishuoltoon. (Lsl, 9, 40§.)

Mielenterveyslaissa mielenterveystyön on määritelty olevan jokaisen henkilön oman psyykkisen hyvinvoinnin, toimintakyvyn ja persoonallisuuden kasvun edistämistä sekä mielisairauksien ja muiden mielenterveydenhäiriöiden ehkäisemistä, parantamista ja lievittämistä. Mielenterveyspalveluita ovat kaikki ne palvelut, joita annetaan sosiaali- ja terveydenhuollon keinoin niille henkilöille, jotka niitä tarvitsevat lääketieteellisin perustein arvioituna (Mielenterveyslaki 5 §).

Mielenterveystyö on tieteeseen pohjautuvaa toimintaa, johon osallistuvat terveys- ja sosiaalialan asiantuntijat, potilas ja omaiset. Se sisältää lääketieteen, psykologian, sosiaalitieteen ja hoitotieteen toimintaa ja havainnointia. Mielenterveyspalveluihin sisältyvät mielenterveyshäiriöiden tunnistaminen, häiriöiden perustason hoito, psykiatrinen avohoito, psykiatrinen sairaalahoito ja psykiatrinen kuntoutus. Mielenterveystyö on koko yhteiskuntaa käsittävä määritelmä kaikelle sille, mitä elinolojen parantamiseksi tehdään. Esimerkiksi se on sitä, että lapsen kasvuolot ovat suotuisat ja turvatut. (Kuhanen & Oittinen & Kanerva & Seuri & Schubert 2012, 25, 259.)

2.3 Mielen terveys

Ihmisen mieli on käsitteenä abstrakti. Olemme olemassa, ajattelemme, toimimme, muistamme asioita ja opimme uutta. Mieli on kuitenkin enemmän kuin ihmisen aivot, vaikka siellä mielen toimintaa tapahtuu. Mielen terveys on henkilön oma kokemus omasta tilanteestaan. Maailman terveysjärjestön, WHO:n määritelmän mukaan terveys on täydellinen psyykkisen, fyysisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tila. Terveys on ominaisuus, toimintakykyä, tasapainoa, voimavara, kyky selvitä tai sopeutua. (Kuhanen ym. 2012,17.)

Mielen terveys kuuluu yhtenä osana jokaisen ihmisen kokonaisterveyteen, ja se on olennainen osa kaikkea hyvinvointia. Sen avulla on mahdollista selviytyä elämän haasteista, paineista, stressistä ja kriiseistä niin, että toimintakyky kaikilla elämän osa-alueilla säilyy. Fyysinen ja psyykinen terveys ovat ihmisessä jatkuvassa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Kun terveyttä hoidetaan ja edistetään, on katsottava ihmistä holistisena kokonaisuutena ja otettava ihmisen kaikki puolet huomioon. (Erkko ja Hannukkala 2013.)

Terveystieteiden tutkimuksessa puhutaan positiivisesta mielen terveydestä ja sitä verrataan talon kivijalkaan. Positiivinen mielen terveys on perustus, jonka päälle elämä tapahtumineen rakentuu sekä yksilön että yhteiskunnankin tasolla. Mielen terveys voidaan nähdä myös kasvuprosessina, se on ominaisuus ja osa elämän laatua. Mielen terveys on sekä yksilön että yhteiskunnan voimavara (Kuhanen ym. 2012, 17).

WHO:n määritelmän (2013) mukaan mielen terveys on hyvinvoinnin tila, jossa ihminen pystyy näkemään omat kykynsä ja selviytymään elämäänsä kuuluvissa haasteissa sekä työskentelemään ja ottamaan osaa oman yhteisönsä toimintaan. Mielen terveyden ylläpitäminen, lisääminen ja mielen terveyden ongelmien ennaltaehkäisy ovat mielen terveyden hoitotyön ensisijaisia ja yleisiä painopisteitä. Mielen terveydestä huolehtiminen auttaa meistä jokaista ymmärtämään itseä ja muita ja antaa käyttöömmme taitoja, jotka auttavat meitä elämässä.

Mielen terveys on muuttuvaa. Se voi vähentyä, lisääntyä ja siihen voi vaikuttaa. Se alkaa ajasta ennen syntymää ja päättyy kuolemaan. Siihen vaikuttavat oman elämän kulku, kaikki ihmisen elinkaareen kuuluvat luonnolliset ihmisen kehityskriisit, joiden

tarkoituksena on saada ihmisessä aikaan kasvua ja kehittymistä, sekä yhteiskunnassa vallitsevat olosuhteet. Mielen terveyden taitoja voidaan harjoitella ja oppia. Mielen terveystyö, kuten kasvatukseen, perustuvat vuorovaikutukseen lapsen, perheen ja kasvatukseen- ja mielen terveystyötä toteuttavan ammattihenkilön kesken. (Taskinen, Sirpa 2004, 147.)

Positiivista mielen terveyttä lisätään ottamalla hoitoon ja kasvatukseen tavoitteellisesti mukaan sitä hoitavia ja kuntouttavia elementtejä. Ne lisäävät lapsen elämähallintaa vahvistamalla hänen kykyjään ja voimavarojaan. Mielen terveyden vahvistaminen tukee tervettä kehitystä ja kasvua. Mielen terveyden edistäminen ja lisääminen ovat rajoiltaan liukuvia tapahtumia, myös mielen terveyden kuntoutus ja korjaaminen voi osittain tapahtua samanlaisten keinojen kautta, mutta kaikki keinot eivät aina sovellu kaikkeen, tai kaikille. (Toivio & Nordling 2013, 65-66)

2.3.1 Mistä hyvä mielen terveys rakentuu lasten kodissa

Hyvinvointi lähtee perusasioista. Lapsen arjen rytmi rutiineineen, turva, uni ja lepo, hoiva, ihmissuhteet, liikunta, harrastukset ja mahdollisuus itsensä ilmaisuun ovat hyvän kasvun ja kehityksen perusta. Lapsen itselleen tärkeäksi kokemat asiat lisäävät hänen hyvinvointiaan. Ne tukevat ja ylläpitävät hänen mielen terveyttään ja auttavat häntä selviytymään elämään kuuluvista pettymyksistä. Hyvä mielen terveys auttaa jaksamaan arjessa ja vastoinkäymisissä. Mielen terveyteen kuuluu taito ilmaista, sanoittaa ja ymmärtää erilaisia tunteita. Mielen terveyteen kuuluu myös taito ratkaista ristiriitoja ja olla joustava (Suomen mielen terveysseura, 2015).

Lasten kodin säännöt ja aikataulut tuovat lasten elämään ennakoitavuutta, raamit ja perusturvan. Kun voi ennakoida tapahtumia, saa kokemuksen oman elämän hallinnasta. Oman elämän hallinta puolestaan edistää ja korjaa mielen terveyttä. Turvalliset ja pitkäaikaiset ohjaajakontaktit mahdollistavat jatkuvan vuorovaikutussuhteen, jossa voidaan saada aikaan kuntoutusta.

Mielen terveys vaikuttaa suoraan aivojen kehittymiseen. Aivot kehittyvät koko lapsuuden ja kehitys jatkuu edelleen lapsen täytettyä 18 vuotta, jolloin yleensä lasten kodista viimeistään muutetaan itsenäisesti omaan asuntoon. Aivojen kehittymiseen

vaikuttavat perinnölliset ja yksilölliset ominaisuudet, biologinen kypsyys ja sellaiset asiat, joihin itse voi vaikuttaa. Ne ovat hyvin samanlaisia, kuin hyvän mielen terveyden tukipylväät: tunne- ja vuorovaikutuskokemukset, virikkeet ja harjoittelu, perushoiva: uni, ravinto, ulkoilu ja suojautuminen päihteiltä ja muilta vaaroilta. (Kumpulainen, 2017.)

Lapsen mielen terveydelle on hyvin tärkeää olla hyväksyty omana itsenään, tulla nähdyksi, kuulluksi ja saada aikuisten aikaa, läsnäoloa, välittämistä ja tukea. Yhtä tärkeää on saada tuntee onnistuvansa ja kuulla itsestään ja tekemisistään hyvää palautetta. Hyvän palautteen voimalla päästään ratkaisukeskeisyyden menetelmiä käyttäen myönteiseen muutokseen. Ratkaisukeskeisyydessä pyritään ratkaisemaan ongelmia keskittymällä ongelmien ja niiden syiden sijaan siihen, millä tavalla niistä on mahdollista selvitä. Jokaisella henkilöllä on voimavaroja, joita hän voi ongelmiinsa soveltaa. Niitä pyritään löytämään keskustellen. (Furman & Ahola 2012, 89.)

Lapsi tarvitsee aikuista näyttämään esimerkillään, kuinka toimitaan eri tilanteissa oikealla tavalla. Lapsi oppii esimerkin kautta ja saa sitä kautta myös vahvistusta omalle, oikeansuuntaiselle toiminnalleen. Kun lapsen kanssa työskennellään, häntä kannustetaan toimimaan omien vahvuuksiensa ja voimavarojensa kautta. Positiivisella palautteella ja positiivisella ohjauksella on suuri merkitys. (Skovdin 2004, 32; Viljamaa 2014, 53, 55-56.)

Mielen terveyden häiriöiden ennaltaehkäisy on kannattavaa sekä henkilötasolla, että kansantaloudellisesti. Sairausten haittojen pienentäminen ja sairastumisen uusimisen estäminen ovat myös mielen terveyshäiriöiden ennaltaehkäisyä. (Kuhanen ym 2012, 39-42.)

Mielen terveyden häiriöiden ennaltaehkäisyllä pyritään vähentämään tai poistamaan mielen terveyttä vaarantavia tekijöitä ja rakenteita. Sellaisia ovat esimerkiksi huonot sosiaaliset suhteet, ongelmat perheessä, oppimisvaikeudet, kiusaaminen, väkivalta ja syrjäytyminen. Mitä enemmän elämässä on mielen terveyttä suojaavia tekijöitä, sen pienempi riski on sairastua. Jokainen voi tietoisesti lisätä elämäänsä mielen terveyden suojatekijöitä. (Marttunen & Karlsson 2014, 14.)

Mielenterveyttä suojaa ja lisää hyvä terveys, toiveikkuus, riittävän hyvä itsetunto, kuulluksi ja hyväksytyksi tulemisen kokemukset sekä kyky pyytää tarvitessaan apua. Hyvät ongelmanratkaisutaidot, tunnetaidot, sosiaalinen tuki, turvallinen elinympäristö ja mahdollisuus opiskella ovat suojaavia tekijöitä. Mielenterveyttä suojaavia ja vahvistavia tekijöitä on löydettävissä ja käytettävissä paljon. Kaikki kuntoilu ja liikunta, sekä erityisesti liikkuminen luonnossa, tuottavat hyvänolon tunteita ja vähentävät stressiä. Kun rasitus ja lepo vaihtelevat sopivasti, ne ovat hyväksi kokonaisuuden kannalta. Liikunnan lisäksi muut asiat, kuten monipuolinen ruoka, herkut ja ystävät sekä muut läheiset, nauru ja hulluttelu sekä rentoutuminen tuovat elämään mukavaa vaihtelua. Kaikki mielenterveyttä tukevat toimet vaikuttavat myös osallisuuden kokemukseen. (Erkko ym, 2013, 32; Viljamaa, 2014, 56.)

2.4 Mielenterveyden ongelmat

Kun oireet rajoittavat lapsen kehittymistä, toimintakykyä, osallistumis- ja selviytymismahdollisuuksia tai aiheuttavat kärsimystä ja psyykkistä vajaakuntoisuutta, puhutaan mielenterveyden häiriöstä. (Marttunen ym 2014, 14)

Psyykinen häiriö aiheuttaa erilaisia oireita ja niiden yhdistelmiä. Oireilun tapa ja kesto ovat yksilöllisiä. Oireilu voi olla masentuneisuutta, ahdistusta, ärtyisyyttä, erilaisia käytöksen häiriöitä, normaalista poikkeavaa aggressiivisuutta ja väkivallan käyttöä, syömisen häiriöitä tai päihteiden käyttöä. Häiriö ja sen oireet haittaavat lapsen elämää koulussa, kotona ja vapaa-aikana. Vieläkään ei tarkasti tiedetä, miksi joku sairastuu mielenterveyden häiriöihin ja joku toinen, eläessään samankaltaisissa olosuhteissa ja paineen alla, ei sairastu. Oireet vaikuttavat sairastuneen ajatteluun ja tunne-elämään niitä huonontavalla tavalla. Elämän positiiviset puolet kaikkoavat ja negatiivisuus on koko ajan läsnä. Mielenterveyden häiriöiden hoito peruutuu oireiden helpottamiseen ja poistamiseen. (Koskisu, 2004, 11-14)

Mielenterveyden häiriöt ovat Suomessa tavallisimpia koululaisten terveysongelmia. Joka viides koululainen kärsii jostakin mielen häiriöstä tai oireilee psyykkisesti, esimerkiksi saa masennusoireita. Noin puolet aikuisiän mielenterveyshäiriöistä alkaa ennen 14 vuoden ikää. Nuorilla on mielenterveyshäiriöitä noin kaksi kertaa enemmän

kuin lapsilla. Yleisimpiä häiriöitä ovat masennus, itsetuhoisuus, ahdistuneisuus- ja käytöshäiriöt. (Marttunen ym 2014. 3.)

Kärjistäen voidaan todeta, että on kansantalouden kannalta kustannustehokkaampaa ylläpitää hyvän mielenterveyden toimintoja, kuin maksaa sairauseläkkeitä nuorille, joiden työkyky on loppunut ennen työhön valmistumista. Suomen terveysministeriö on arvioinut vuotuisten mielenterveyshäiriöiden kustannusten olevan noin viisi miljardia euroa vuodessa. Summa muodostuu laitospalveluista, sairaalopäivien kustannuksista, työkyvyttömyyseläkkeistä ja lääkekorvauksista. (Puustinen, Motiivi. 2/2016, 26-29.)

Mielenterveyttä haavoittavat geneettiset, sosiaaliset ja ympäristön häiriötekijät. Vanhempien alkoholismi ja mielenterveyshäiriöt sekä hoivan ja huolenpidon puute vaikuttavat lasten kasvuun ja käsitykseen itsestään. Varhaisen vuorovaikutuksen puute, äidin raskausajan päihteiden käyttö, kiusaaminen, sairaus ja kaltoinkohtelu haavoittavat hyvin usein lapsen mielenterveyttä. Jos lapsi kokee voimattomuutta ja kyvyttömyyttä vaikuttaa omaan tilanteeseensa, se lisää hänen huonovointisuuttaan. (Kuhanen ym 2012, 20-21.)

Tuulimäessä lapsen mielenterveyden hoitaminen ja kuntouttaminen ovat osa hänen henkilökohtaista hoito- ja kasvatussuunnitelmaansa, joka perustuu lapsen asiakassuunnitelmassa päätettyihin tavoitteisiin. Korjaavaa ja kuntouttavaa mielenterveyden hoitoa johtaa psykiatrisiin sairauksiin erikoistunut lääkäri, joka johtaa hoitoprosessia lastenpsykiatrian, nuorisopsykiatrian tai lastenneuvolan toimipisteiden kautta. (Tuulimäen laatukäsikirja 2017)

2.5. Huostaanotettujen lasten mielenterveyden riskit

Lastenkotiin sijoitetut lapset ovat kokeneet monia mielenterveyteen haitallisesti vaikuttaviin tapahtumia. Mielenterveysongelmien riskiryhmiä on tutkittu eri näkökulmista käsin. Huostaanotettujen ja lastenkotiin sijoitettujen lasten kohdalla riskejä voidaan nähdä tutkimalla lapsen perheen tilannetta ja olosuhteita. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) raportista 3/2016 ilmenee, että joka neljäs alle kouluikäisenä sijoitetun lapsen äiti oli pitkäaikaissairas tai eläkkeellä. Joka viides äiti oli työtön. Perheet olivat köyhiä ja toimeentulotuen piirissä (Heino & Hyry & Ikäheimo & Kuronen & Raja-

la 2016). Mielenterveyden ongelmien kertymisen vaaravyöhykkeessä ovat vähätuloiset perheet. Jos perheeseen kuuluu vammaisen jäsen tai perhe on maahanmuuttajataustainen, riski mielenterveyden ongelmiin kasvaa tilastollisesti (Paavilainen, Ulla-Maija Suomen Mielenterveysseuran artikkeli, viitattu 1.11.2017).

Riskiryhmässään kuuluville on tyypillistä, että sopeutuminen yhteiskuntaan on heille vaikeaa. He ajautuvat muita enemmän erilaisten auttamisjärjestelmien piiriin ja erilaiset ongelmat kasaantuvat heidän kohdallaan. Vanhempien mielenterveysongelmat, päihteiden käyttö, krooniset sairaudet, työttömyys ja avioerot ovat tapahtumia, joista perheenjäsenten mielenterveyden ongelmat voivat saada sysäyksen. 50%:llä mielenterveyspotilaiden lapsista on lisääntynyt riski sairastua. Myös perheessä tapahtunut kuolemantapaus voi vaikuttaa perheenjäsenten mielenterveyteen haitallisesti. Perheen kaikki kriisit olisi aina syytä hoitaa huolellisesti, jolloin saataisiin ennaltaehkäistyä niistä johtuvat, mahdolliset jälkitraumaattiset ongelmat. (Toivio & Nordling 2013, 354.)

Lapsilla, jotka ovat kokeneet hyväksikäyttöä tai väkivaltaa on laskettu olevan 50%:n lisääntynyt riski kohdata itse mielenterveysongelmia tai joutua ongelmiin koulussa. (Toivio ym, 2013. 355.)

Kaisa-Elina Kiuru ja Anna Metteri (2013) ovat julkaisseet artikkelin ” Lastensuojelun ja nuorisopsykiatrian yhteisasiakkuus potilaskertomusaineistossa”. Julkaisu on Kunnallisanon kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisusarjan julkaisu nro 73 ja se perustuu heidän tutkimukseensa, jonka aineistona käytettiin 325:n nuoren nuorisopsykiatrista hoitoa koskevia potilaskertomuksia. Kiuru ja Metteri tutkivat, millaisia ominaispiirteitä niihin nuoriin, jotka ovat samanaikaisesti asiakkaina lastensuojelussa ja nuorisopsykiatrisessa sairaalahoidossa, näyttäisi liittyvän. Vertaamalla muiden tutkimusten ja tämän tutkimuksen tuloksia Kiuru ja Metteri päättelivät, että 12–13 -vuotiaiden poikien osuus korostuu yhteisasiakkuuden taustalla sekä asiakkuuksien lisääntymisenä lastensuojelun avohuollossa, että yhteisasiakkaiden joukossa. Artikkelin kirjoittajat viittaavat myös muihin ajankohtaisiin suomalaisiin tutkimustuloksiin lastensuojelun ja mielenterveyspalvelujen yhteisasiakkaista. Niissä näkyy selkeästi erilaisia, diagnosoituja käytösongelmia, joiden taustalta taas löytyy koulunkäyntiin ja oppimiseen liittyviä ongelmia. Käytöshäiriöön voi liittyä vakavimmillaan itsemurhavaara tai hallitse-

matonta väkivaltaista käytöstä, joka voi kohdistua ulkopuolisiin henkilöihin. Tutkimuksissa on myös osoitettu nuorten kasaantuneiden ongelmien hoitamisen vaativuus, kuntien säästämisen vaikutukset sopivan hoitopaikan löytymiseen ja sopivien sijoituspaikkojen puute palvelujärjestelmässä.

Itsemurhariski on aina huomioitava, kun mielenterveyden tila alkaa huonontua. Riski liittyy vahvasti myös masennuksen sairastamiseen. Jos masentunut käyttää runsaasti alkoholia, itsemurhariski kasvaa edelleen. Suomessa itsemurha on toiseksi yleisin kuolinsyy 15-29 vuotiaiden kohdalla, liikennekuolemien jälkeen (Keski-Petäjä, Miina 2017. Tytöistä ja pojista polvi parantunut? Nuorten väestökehitys ja elinolot. Tieto & Trendit 1/2017).

Yle uutisoi 2.8.2017 että Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin alueella kaikkien psykiatrisen hoidon läheteiden määrä on kasvanut ja nuorten osalta kasvua on ollut jopa yli 30 prosenttia vuoden sisällä. Pirkanmaalla on samaan aikaan tapahtunut läheteiden määrän kasvua, myös nuorisopsykiatrian läheteissä. Syynä tähän nähdään rankat säästötoimet, joita kouluissa on toteutettu. Tampereen yliopistollisen sairaalan psykiatrian toimialuejohtaja, ylilääkäri Hanna-Mari Alanen kertoi haastattelussa, että koulussa pärjäämättömät oireilevat ja ongelmat pakkaantuvat, koska kouluissa ei ole kuraattoreita. Hoitoon hakeutuvien nuorten tilanne on hankala, koska hoitoon hakeutuessaan he ovat entistä sairaampia ja hoidot ovat haastavia ja kestävät pitkään. (Yle Uutiset 2.8.2017.)

Varhaiskasvatuksessa huolta herättää usein lapsen aggressiivisuus ja levottomuus. Ne luokitellaan lapsen käytöksen ongelmaksi. Aggressiivisuus voi kääntyä lapsessa ulos- tai sisäänpäin, ja pahimmillaan johtaa väkivaltaiseen toimintaan. ADHD on tarkkaavaisuus ja yliaktiivisuushäiriö, jota esiintyy sekä tytöillä että pojilla. Tyttöjen kohdalla se näyttäytyy usein omaan itseensä päin kääntymisenä, pahimmillaan itsensä sattuttamisena ja vetäytymisenä pois toisten seurasta. Pojilla taas suunta oireilulle on itsestä pois päin. Vaaravyöhykkeellä on ympäristö, kun vauhti kiihtyy, nyrkkit heiluvat ja tavaroita rikkoutuu. Kaikilla lapsilla ADHD ei oireile voimakkaasti, mutta kun niin tapahtuu, siihen olisi heti päästävä vaikuttamaan. Lasten tekemän vaikean väkivallan takana on usein kaltoinkohtelua ja lapsuuden traumaattisia tapahtumia, joista johtu-

vasta psyykkisestä kivusta aggressiivisuus ja tuhoava käytös seuraavat (Sinkkonen 2008, 135).

Jari Sinkkonen uskoo, että ADHD:llekin tyypillisen ylivilkkauden ja aggressiivisen käyttäytymisen lisääntyminen johtuu yhteiskunnassamme siitä, että geeniperinnön lisäksi stressaava ja levoton ympäristömme suosii niiden esiintymistä. Lasten herkkä keskushermosto joutuu entistä varhaimmin ja enemmän ylikuormitustilaan ja ärsyketulvaan, jota lasten suojaukset eivät kykene estämään. Keskushermoston krooninen ylikuormitus, viriketulva, estää lapsen aivoja lepäämästä. Kun aivot eivät lepää, ei myöskään joutenoloa tarvitseva, lasta kehittävä leikki ja oman ajan vietto, voi toteutua. Ylivilkkauden ja aggressiivisen käyttäytymisen oireilua pitäisi päästä hoitamaan mahdollisimman varhain. Hoitamattoman lapsen tulevaisuutta näyttää uhkaavan suurentunut riski aggressiivisten käytösongelmien esiintymiseen. Parasta tekemistä lapselle on leikkiminen, satuihin ja fantasian maailmaan eläytyminen ja mielikuvituksen monipuolinen käyttäminen. Ne toimivat tehokkaasti, lääkkeen omaisesti, väkivaltaista käytöstä vastaan. (Sinkkonen 2008, 134, 135.)

3. HYVÄN MIELENTERVEYDEN TUKEMINEN LASTENKODISSA

Lapseen ja perheeseen tutustutaan. Perhettä ja lasta sekä sosiaalityöntekijää haastatellaan, jotta saadaan käyttöön mahdollisimman paljon tietoa tilanteesta. Lapsen tilannetta ja kuntoutuksen tarvetta voidaan miettiä tavoitteiden, lapsen vahvuuksien ja perheen asiantuntijuuden kautta. Lapselle pyritään järjestämään uusi alku, jonka hänen toivotaan käyttävän hyödykseen. Esimerkiksi opiskelujen lopettaminen vanhassa koulussa, siirtyminen uuteen kouluun ja opintojen uudelleen aloittaminen siellä voi jo mahdollistaa huonon toimintamallin katkeamisen lapsen kohdalla.

Jos lapsella ei ole omaa halua muutokseen, voidaan alkaa rakentaa sitä luomalla lapselle perusturvallisuutta, hoivaa ja tukemalla lapsen toimintaa, psykososiaalista kasvua ja mielenterveyttä. Erilaisten kokemusten ja kunnioittavan kohtelun kautta lapsi alkaa muodostaa itsestään ja asioistaan erilaisia kuvia ja käsittää niitä enemmän itsensä ja itsessään olevan hyvän kautta. Huonon itsetunnon kanssa ei ole helppoa alkaa miettiä, miten voisi elämänsä saada raiteilleen. Ensin pitää keskittyä lapsen omakuvaan ja omiin voimavaroihin. Kasvatus Tuulimäessä on voimavara- ja lapsilähtöistä siinä mielessä, että lapsesta haetaan tavoitteellisesti hänen hyviä puo-

liaan, samalla kun ohjataan pois huonoista käytösmaaleista. (Kuhanen ym, 2012, 31, 58.)

Ennaltaehkäisevä työ, jolla voidaan suojata lapsia ja nuoria mielenterveyden häiriöitä, otetaan heti käyttöön, kun lapsi saapuu. Itsetuntemuksen vahvistumista ja ihmissuhdetaitoja, kuten ristiriitatilanteiden selvittämisen opettelua, tehdään ohjatusti arjessa, osana yhteisössä elämistä. Mahdollisuuksia puhua mieltä painavista asioista ja purkaa tunteitaan ohjaajille järjestetään. Lapsen kanssa keskustellaan arvoista, eli siitä mitkä asiat hän kokee elämässä hyvänä, arvokkaana ja tavoiteltavina. Voimavara- lähtöinen näkökulma vahvistaa lapsen luottamusta omiin kykyihin selviytyä haasteista elämässä. (Kuhanen ym 2012, 27.)

Mielenterveyttä on aina myös jäljellä, vaikka olisi sairastunut mielenterveyden häiriöön, joten kaikki mielenterveyden ylläpitämiseen, suojaamiseen, edistämiseen ja tukemiseen sekä lisäämiseen tähtäävä toiminta tukee myös mielenterveyden häiriöistä kärsivää lasta. (Kuhanen ym 2012, 19, 22)

3.1. Kasvatus

Jokainen lapsi on ennen kaikkea lapsi, yksilö, jonka kasvuun kuuluvat hänen ikätasonsa mukaiset herkkyykskaudet, kehittymistehtävät ja kasvun tavoitteet ja vaiheet. Ne on huomioitava myös erityistä tukea ja hoitoa tarvitsevien lasten kasvatuksessa. Kasvatusta on kaikki se, mitä vuorovaikutuksessa kohdistamme lapseen ja teemme hänen kanssaan. Toimiminen voi olla tavoitteellista, toivottua ja mietittyä, johonkin päämäärään tähtäävää. Se voi myös olla ei-toivottua toimimista, esimerkiksi tapausuhtautua lapseen, tunteen kautta. Yleisiä hyviä lasten kasvatuksen periaatteita ovat sukupuolten väliseen tasa-arvoon, itsenäiseen ajatteluun ja väkivallattomuuteen sekä suvaitsevaisuuteen kasvattaminen.

Lapset sisäistävät sääntöjä kasvaessaan. Jokaiselle syntyy sisäinen ja omien periaatteiden moraalit, oma käsitys omiin arvoihin perustuvista oikeista ja vääristä asioista. Lasten käsitystä eettisesti kestävästä moraalista tuetaan sääntöjen kautta ja ohjaamalla lasta oikeaan käyttäytymiseen. Hyvän moraalin rakentuminenkin tukee mielenterveyttä. Hyvän kasvatuksen tarkoitus on auttaa lasta omaksumaan itselleen hy-

viä ja oikeudenmukaisia arvoja. Arvojen kautta lapsi rakentaa itseään siksi aikuiseksi, joka hän tulee myöhemmin olemaan.

Tuulimäen kasvatukselliset linjaukset perustuvat Tuulimäen arvoihin: elämänlaatu, työn laatu ja osallisuus. Hyvässä kasvatuksessa nämä arvot toteutuvat ja näkyvät. Arvot liittyvät elämän tarkoitukseen ja sen mielekkääksi kokemiseen. Jos elämälle ei löydy tarkoitusta, se johtaa helposti toivottomuuteen ja välinpitämättömyyteen. Elämän merkityksellisyyden pohtiminen on itsetuntemukseen liittyvä asia ja siihen lapsi tarvitsee aikuisia avuksi. Arvot rakentuvat kasvatuksen ja käytännön kautta, rakentavien keskustelujen ja arjen vastuiden kantamisen kautta. Omien voimavarojen ja valintojen pohtimisen kautta lapselle selkeytyy, mikä hänelle on tärkeää ja merkityksellistä. Oikean ja väärän suhde ja omien valintojen merkitys lisäävät lapsen ymmärrystä ja vastuuta omista asioistaan. (Tuulimäen laatukäsikirja, 2016; Taipale 1992, 40, 41.)

Ajassamme on uusia ilmiöitä, jotka haastavat kasvattajia olemaan varpaillaan ja miettimään, miten saamme niistä hyötyä, mutta välttäisimme karikot. Internet ja sosiaalinen media on nykyajan toinen ulottuvuus. Siellä voi tapahtua hetkessä mitä vain ja se on uusille sukupolville jo vanha ja tuttu, vaikka heitä opettavat ja hoitavat vanhemmat sukupolvet vasta siihen perehtyvät. Lisäksi sosiaalinen media vielä uudistuu ja laajenee koko ajan. Internetin kautta lapsen on mahdollista altistua sellaiselle, mitä hän ei ymmärrä ja mikä voi häntä vahingoittaa. On mahdoton tehtävä valvoa kaikkea materiaalia, jonka lapsi voi nähdä kuulla ja kokea. Siksi lapsen kasvattaminen media-lukutaitoiseksi on tärkeää. Lasta pitää realistisesti ohjata ja opettaa hyödyntämään nettiä, mutta ajattelemaan kriittisesti sen tuottamaa materiaalia ja ymmärtämään esimerkiksi netti- ja peliriippuvuuden vaaroja. Lastenkodin määritellyt ja rajatut sekä sovitut peliajat ja tietokoneen käytön valvonta puoltavat vahvasti paikkaansa lastensuojelulaitoksessa.

Väkivaltapelejä on mahdollista pelata netissä. Ne houkuttelevat pelaamisen pariin nuorempia lapsia, kuin suositeltavaa ja sopivaa olisi. Lapsen mieli, keskushermosto ja psyykkiset puolustuskeinot eivät kykene käsittelemään aikuisille tarkoitettujen pelien tuottamaa ahdistuksen tunnetta ja voimallisia ärsykyksiä. Peleissä tarjoillaan kaavamaisia ratkaisuja ongelmiin ja oveluus sekä aggressiivisuus palkitaan. Tuhoa-

minen ja tappaminen ovat toimintaa joka johtaa palkitsemiseen. Rungas pelaaminen kuormittaa lapsen keskushermostoa, eli pitää vireystilaa korkealla, ruokkii aggressiivisia ajatuksia ja vähentää halua tehdä asioita toisten ihmisten hyväksi. Mielikuvitusta ei tarvita, koska kuvamateriaali on varsin realistista. Lapsi siirtää oppimansa käytös-mallit suoraan arkeensa ja kokeilee, miten siellä lyömällä ja taistelemalla pärjää. (Sinkkonen 2008, 163.)

Lastenkodissa näkyvät lasten kasvatuksessa aiemmin tapahtuneet heikkoudet ja puutteet. Sijoitettujen lasten kohdalla ne ovat usein kertautuneita kaikessa laajuudessaan. Lapsi on ehkä pelannut väkivaltapelejä ja nähnyt tai kokenut pahoinpitelyä kotona. Lapsi on nähnyt vanhempiansa sekavaa ja ennakoimatonta käyttäytymistä, kun he ovat olleet huumeiden tai alkoholin vaikutuksen alaisia. Lapsi on joutunut huolehtimaan itsestään ja sisaruksistaan ja ottamaan sellaista vastuuta asioiden hoidosta, joka ei hänen ikäiselleen kuuluisi. Lasta on uhkailtu ja lahjottu olemaan kunnollisen sijaan, että vanhemmat olisivat asettaneet hänelle normaaleja, lasten elämään kuuluvia rajoja. Lapsi on tottunut lupausten pettämiseen, valehteluun ja salailuun. Lapsen usko vanhempaansa katoaa ja hänen on vaikeaa uskoa muihinkaan aikuisiin tapahtuneen jälkeen. Jos vanhempi ei itse toimi mallina lapselleen siinä, kuinka toisia ihmisiä kunnioitetaan ja kuinka voi toimia, miten lapsi sen voisi oppia? Lapsi oppii vanhemman esimerkin avulla tekemään myös asioita, joista ei heti palkita. Kasvattajan arvostaessa itseään ja lastaan myös lapsi oppii arvostamaan itseään ja muita ihmisiä. (Viljamaa 2014, 80.)

Yhteiskunnassamme on paljon perheitä, joissa vanhemmat eivät uskalla tai halua olla johtajia. Lapsen mielipidettä kysytään asioista, joita lapsella ei ole edellytyksiä päättää. Lapsi tarvitsee vanhemman avuksi annostelemaan hänelle ikätasoon nähden sopivan kokoisia valinnan mahdollisuuksia. Lapsi tarvitsee johtajan, jonkun joka on häntä vahvempi ja toimii hänen turvanaan. Lapsi ei itse kykene hallitsemaan valtaa ja vastuuta kaikesta. Erityisen tuhoisaa lapsen psyykelle on, jos vanhempi sallii lapsen lyödä häntä. Lapsi päättelee, että kukaan ei voi häntä auttaa, kun hän lyömällä osoittaa olevansa vanhempaansa vahvempi. Tällaisia vihaisia ja aggressiivisiä, ylimielisiä lapsia olen lastenkodissa kohdannut. (Sinkkonen 2008, 165.)

Tuulimäessä lapsen kanssa tehtävä työ tähtää lapsen hyvään kasvuun ja kehittymiseen. Kasvun toivotaan johtavan sekä lapsen sosialisointiin, eli yhteiskuntaan sopeutumisen, että personalisaation, eli omaksi itsekseen kehittymisen toteutumiseen. Tuulimäen lapsista toivotaan tulevan sellaisia aikuisia, jotka voivat elää yhteiskunnassa mahdollisimman itsenäisesti ja jotka tulevat toimeen muiden ihmisten ja ympäristönsä kanssa ja kykenevät toteuttamaan itseään eri tavoin, sekä tietävät, mistä tarvitessaan voivat hakea apua. Empatiaa ja toisten huomioon ottamista ei voi tapahtua ilman, että niitä itse kokee. (Hellström, 2010, 77)

3.2 Mielenterveyden tukemisen toiminnalliset menetelmät osana kasvatusta

Sosiaalista pääomaa kasvattaa yhteinen toiminta ja muiden ihmisten kanssa tekemisissä oleminen. Se koostuu verkostoista, sosiaalisesta tuesta ja luottamuksesta. Kun ihmiset ovat usein tekemisissä toistensa kanssa ja luottavat toisiinsa, vuorovaikutus, toimintojen yhteensovittaminen ja tavoitteiden saavuttaminen tulee helpommaksi. Sosiaalinen pääoma parantaa koko yhteisön hyvinvointia, terveyttä ja elämänlaatua. Se auttaa ymmärtämään, että tarvitsemme elämäämme muita ihmisiä. Sosiaalinen pääoma ohjaa meitä suhtautumaan toisten murheisiin myötätunnolla. (Suomen mielenterveysseura. 2017.)

Leikkiminen on kasvattavaa ja eheyttävää. Sen vaikutus lapseen hyvän mielenterveyden näkökulmasta on ääretön, leikkiminen on lapsen tärkeintä toimintaa. Lapsi oppii leikin kautta kaikki taidot, joita hän elämässä ja muiden ihmisten kanssa tarvitsee. Leikki kehittää mielikuvitusta ja keskittymiskykyä ja auttaa suhtautumaan ja eläytymään eteen tuleviin tilanteisiin. Leikin kautta lapsi oppii joustavuutta, odottamaan omaa vuoroaan ja sietämään pettymyksiä. Leikkiessään lapsi oppii toimimaan yhteistyössä toisten lasten kanssa ja pääsee eläytymään erilaisiin rooleihin. Vapaa oleminen, oman luovuuden ja mielikuvituksen käyttö, ympäristössä liikkuminen ja sen tutkiminen ruokkivat lapsen luovaa ajattelua. Lapsen aivoja kehittävät erityisesti sadut, lorut, yhteiset keskustelut ja pohdinnat, käsillä tekeminen sekä liikkuminen. Leikin merkitystä kuvataan Mannerheimin lastensuojeluliiton nettisivulla ytimekkäästi:

”Leikki on välttämätöntä lapsen emotionaalille, sosiaaliselle ja kognitiiviselle kehitykselle. Leikkiessä kehittyvät kieli, syy-seuraus ajattelu, joustava yhdisteleminen, luova ajattelu, assosiativisuus, ongelmanratkaisutaito ja kyky erottaa ulkoinen todellisuus leikistä. Leikkiessään lapsi oppii esineiden käsittely- ja toi-

mintatapoja, yhteistoimintaa ja sääntöjä sekä tunteiden säätelyä. Leikki voi parantaa lapsen luottamusta itseensä ja omiin kykyihinsä. Leikki opettaa ymmärtämään sosiaalista vuorovaikutusta, moraalialia ja arvoja sekä vastaanottamaan empatiaa toisilta leikkijöiltä.” (MLL 4.3.2014)

Toiminnallisiksi menetelmiksi sanotaan sellaisia menetelmiä, joita käytetään hoidollisina ja kuntouttavina menetelminä, joko keskustelun lisänä, tai sen sijaan. Myös kotityöt ja erilaiset luovat toiminnot sekä kädentaidot ovat toiminnallisia menetelmiä. Toiminnan ja harrastamisen tarkoitus on tuoda virkistystä ja vaihtelua lapsen elämään, auttaa lasta vahvistamaan positiivista käsitystä itsestään ja saamaan onnistumisen kokemuksia. Toiminta rohkaisee lapsia olemaan aktiivisia ja auttaa löytämään omia mahdollisuuksiaan ja voimavarojaan. Toiminta on yleensä myös hauskaa. Hauskuus yhdistää ihmisiä yhteisen tunteen kautta.

Toimintojen kautta voidaan tehdä arviota lapsen kyvyistä ja taidoista siinä hetkessä, kun toiminta tapahtuu. Lapsen vahvuuksia nostetaan esiin ja häntä kannustetaan kehittämään itseään. Kykyjen ja taidon karttuessa lapsi saa jatkuvaa ja aitoa, kannustavaa palautetta toiminnastaan. Se lisää lapsen itseluottamusta ja positiivista käsitystä itsestään, eli itsetuntemusta. (Kiviniemi ym, 2007, 95.; Taipale 1998, 385)

Tuulimäessä kasvatus, mielenterveyden tukeminen ja kuntoutus on integroitu arkeen ja niitä toteutetaan limittäin, käyttäen erilaisia menetelmiä. Toiminta on tavoitteellista ja dokumentoitua. Apuna käytetään tilanteiden suunnittelua ja pohdintaa, joka tapahtuu työpareittain, tiimissä tai erilaisten omien koulutuskäytäntöjen kautta.

Toimiminen on ihmiselle tyypillistä. Se perustuu ihmisen perustarpeeseen olla aktiivinen ja selviytyä arjen haasteista. Taidot, tiedot ja kyvyt kehittyvät, kun ihminen toimii. Lapsuudessa vuorovaikutus, leikki, koulunkäynti, pelit ja arjen askareet kehittävät ihmistä. Toimiminen on prosessi, jossa todellisuuden käsittäminen ja kehittäminen tapahtuvat. Sekä toiminnan tekemisen vaihe, että sen lopputulos ovat tärkeitä (Kiviniemi ym, 2007, 92).

Ryhmässä toimiminen, pelaaminen, leikkiminen ja harrastaminen, tukee lapsen vahvuuksien löytämistä ja sosiaalisten taitojen kehittymistä, ja siten osallisuuden toteutumista. Ryhmätoiminnassa on kuitenkin vielä lisää mahdollisuuksia kasvun ja kun-

toutumisen tueksi. Pelkkä toiminta ei tee ryhmästä kuntouttavaa, sen tekevät toiminnalle asetetut tavoitteet. Ryhmän tavoitteet yhdistetään lapsen henkilökohtaisiin tavoitteisiin. Toiminnan ohessa keskustellaan, motivoiden lasta. Lapset voivat osallistua toistensa motivointiin ja antavat mielellään toisilleen hyvää palautetta, jolla on suuri merkitys. Se on positiivisuutta ja vertaistukea, jota lapsi saa kaltaiseltaan, samassa tilanteessa olevalta lapselta. Voidaan esimerkiksi pohtia, minkälainen toimija lapsi kokee olevansa ja minkälaisena muut hänet näkevät. Muiden positiiviset mielipiteet vaikuttavat usein hyvin paljon lapsen käsitykseen itsestään. (Kanerva & Oittinen & Kuhanen & Schubert 2012, 90-92.)

Ohjatussa ja suljetussa ryhmässä ohjaaja johtaa ryhmätoimintaa ja hallitsee ryhmämielimiöitä. Suljetussa ryhmässä on yhdessä sovitut säännöt, yhteinen ajatus siitä, mitä siellä tehdään ja jäsenet, jotka muodostavat toisiinsa luottamussuhteen. Ryhmässä lapsi saa kokemuksen kuulumisesta johonkin ja se täyttää perustarpeen olla muista riippuvainen. Ryhmässä voi syntyä asioiden jakamisen iloa, positiivista vertaailua, kokemuksia kuulluksi tulemisesta, läheisyydestä, pelkojen voittamisesta ja oikeudenmukaisesta kohtelusta. Ryhmä tarjoaa tilaisuuden auttaa muita ryhmässä olevia. Se voi olla merkityksellistä oman elämän hallinnan kannalta.

Mitä hoidollisempi ryhmä on, sitä enemmän tarvitaan ohjaajan ohjausta. Ohjaaja ohjaa ryhmätoimintaa terapeuttisella eli hoidollisella otteella. Se edellyttää ohjaajalta kykyä ymmärtää oma roolinsa sekä analysoida hoitosuhdetta. Ohjaajalta vaadittavia taitoja ovat reaktiotaidot, joita tarvitaan ryhmän havainnoinnissa ja tarpeiden ja toiminnan ymmärtämisessä. Vuorovaikutustaitojen lisäksi ohjaaja tarvitsee toimintataitoja, joiden avulla hän motivoi ja kannustaa ryhmäläisiä ilmaisemaan itseään, osallistumaan ja käsittelemään haastavia tunteita ja tilanteita. (Kanerva & Oittinen & Kuhanen & Schubert 2012, 117.)

Vuorovaikutus muovaa lapsen aivojen toiminnallisia rakenteita. Lapsen aivojen kehitys on perintötekijöiden ja ympäristön vaikutusten yhteispeliä, niin kuin on kaikki lapsen kasvu ja kehitys. Sijoitettujen lasten varhaisessa vuorovaikutuksessa on usein ollut puutteita, jotka ovat johtaneet ongelmiin. Vaikeat, toistuvat laiminlyönnit, hylkäämiset tai pahoinpitely lapsen varhaisessa elämässä voivat vaurioittaa lasta ja lapsen aivojen kehitystä ja toimintaa pysyvästi. Se, kuinka lapsen perintötekijöiden mu-

kana tulevat ominaisuudet, kyvyt, mahdollisuudet (ja mahdollisesti myös uhat) lopulta tulevat käyttöön ja näyttäytyvät, riippuu siitä ympäristöstä, missä lapsi elää. Ongelmia voidaan helpottaa, mutta korjaaminen ei aina onnistu. Lapsella on kuitenkin kyky oppia uutta koko elämänsä ajan ja toivo siitä, että jokin monista keinoista, joita koko ajan kehitetään, voisi auttaa. (Mannerheimin lastensuojeluliitto 11.10.2017.)

3.3. Koulunkäynnin tukeminen

Oppimisvaikeuksia esiintyy lapsilla joka kouluasteella, mutta pojilla häiriöitä on noin viisi kertaa enemmän, kuin tytöillä. Osa lukemisen perusvaikeuksista periytyy suvuisissa, syitä tähän ei tiedetä. Erityisvaikeuksiin liittyy usein aivotoiminnan häiriöitä, ja / tai tarkkaavaisuuden häiriöitä. Myös psyykkiset syyt vaikeuttavat oppimista. Epäkypsyys, haluttomuus koulunkäyntiin ja kehityksen viivästymät vaikuttavat oppimiskykyä heikentäen. Varsinaisia syitä on vaikeaa erottaa, koska niistä syntyy helposti toisiaan tukeva vyyhti, josta ei saa selvää, mutta ei sillä ei hoidon kannalta ole merkityskään. Parasta hoitoa on, kun oppimisvaikeudet huomataan ajoissa ja niihin voidaan kohdentaa heti erityisiä toimia. Osa oppimisvaikeuksista voidaan nopealla, ajoissa aloitetulla ja hyvin kohdistetulla avulla korjaamaan kokonaan. (Taipale, 2004, 71-72.)

Kun lapsen koulunkäynti sujuu ja hänelle riittää koulun kolmiportaisessa tukijärjestelmässä yleinen tai tehostettu tuki, keskitytään Tuulimäessä varmistamaan koulunkäynnin ja oppimisen sujuvuus. Lapsen ollessa koulussa erityisen tuen tarpeessa tarjotaan Tuulimäessäkin lisäksi erityistä tukea kaiken edellä mainitun tuen lisäksi. Se tarkoittaa, että käytännössä huomioidaan lapsen yksilöllinen elämänpolku sekä oppimiskyky ja oppimistapa, ja räätälöidään Tuulimäessä annettava tuki sen mukaisesti. Lasta autetaan hahmottamaan ydinasiat, mikäli kokonaisuuksien hahmottaminen on vaikeaa. Puretaan tehtäväkokonaisuudet tarvittaessa pienempiin osiin tehtävän suorittamisen helpottamiseksi. Varmistetaan lapsen läsnäolo ja keskittyminen oppimistilanteissa, jos keskittymiskyky on heikko. Annetaan positiivista palautetta, sanoitetaan ja normalistetaan lapsen kykyjä sekä korostetaan koulunkäynnin tärkeyttä, jotta lapsen motivaatio vahvistuu ja hänelle muodostuu myönteinen käsitys itsestään oppijana. Ollaan mukana koulun kanssa lapsen HOJKS:n (henkilökohtainen opiskelun järjestämistä koskeva suunnitelma) laatimisessa sekä lapsen koulupolun (esim. erityisluokalle meno) valinnassa. Samanaikaisesti huolehditaan siitä, että lapsen oma

mielipide asiassa kuuluu ja että hän saa vaikuttaa omiin asioihinsa. (Tuulimäen laatukäsikirja 2016.)

Jos lapsen mielenterveyden ongelmat ja oppimisen vaikeudet ovat sellaisia, että koulunkäynti kunnan koulussa ei ole paras vaihtoehto, lapsen on mahdollista käydä koulua Tuulimäessä kotiopetuksessa. Kotiopetus on huoltajien valitsema vaihtoehto tavalliselle koulunkäynnille. Opetuksesta vastaa aineenopettajan pätevyyden omaava Tuulimäen opettaja. Opetustila on Tuulimäessä. Kotiopetus järjestetään yhteistyössä lapsen koulun kanssa. Lapsella on koulussa oma luokka ja luokanopettaja tai luokanvalvoja. Lapsen koulu vastaa siitä, että kotiopetuksen käytettävissä on riittävät opetusmateriaalit. Koulu vastaa lapsen oppimistulosten arvioinnista. (Tuulimäen laatukäsikirja 2016.)

Kotiopetuksen toteutus voidaan räätälöidä lapsen yksilöllisten erityistarpeiden mukaan. Kotiopetuksella paitsi varmistetaan, ettei lapsi jää tiedollisesti ja taidollisesti jälkeen, myös pyritään kuntouttamaan lasta vahvistamalla hänen itsetuntoaan ja parantamalla hänen käsitystä itsestään oppijana. Avainasia on kiinteän ja luottamuksellisen suhteen luominen lapsen ja Tuulimäen opettajan välille. (Tuulimäen laatukäsikirja 2016.)

3..4 Ohjaajan rooli kasvatuksessa

Ohjaajat vastaavat käytännössä siitä, että lapset hoidetaan hyvin, arki pyörii, aikataulut toimivat ja että säännöistä ja suunnitelmista pidetään kiinni. Jokainen ohjaaja toimii myös omaohjaajana nimetyille lapsille.

Tuulimäen kehittämispäivänä keväällä 2016 keskusteltiin ohjaajan ja omaohjaajan rooleista ja ohjaaja-suhteen vaikutuksesta lapseen. Lapsilähtöinen yhdessä tekeminen nähtiin hyvänä tapana lujittaa ohjaajan ja lapsen suhdetta. Lapsella nähtiin olevan oikeus turvallisiin aikuisiin ja kun tuttu aikuinen tietää lapsen vahvuudet, ja lähtee joskus ex-tempore lapsen kiinnostuksenkohteisiin mukaan, se lujittaa suhdetta. Lapsella nähtiin vahvasti olevan oikeus aikuiseen, ohjaajaan, joka tuntee hänet ja jolla on kiinnostus häntä kohtaan. Pienen yksikön etu on, että kaikki tuntevat toisensa. Se näkyy siinä, että lapset tiedostavat minkälaisia taitoja ohjaajilla on ja sen perusteella he hakeutuvat tekemään eri asioita eri ohjaajien kanssa. Kaikilla ohjaajilla nähtiin

olevan erilaiset suhteet lapsiin sen kautta, että he tekevät eri asioita eri lasten kanssa. Lapset pyytävät jalkapallopeliin urheilusta kiinnostuneita ohjaajia ja pyytävät ompelutaitoisia ohjaajia korjaamaan rikkoutunutta vaatettaan. Lapset hyötyvät useasta ohjaajasta, joihin heillä kehittyy pitkän hoivasuhteen kautta kiintymyssuhteita. Tässä nähtiin ohjaajien kesken mahdollisuus tukea myös muiden ohjaajien suhdetta lapsiin. Lastenkodin vanhemmuutta on mahdollista, ja henkilökunnan jaksamisen vuoksi välttämätöntäkin, jakaa.

Tuulimäessä ohjaaja huolehtii lasten päivittäisestä ulkoilusta, terveellisestä ruokavaliosta, sopivasta vaatetuksesta, riittävästä levosta ja unesta, puhtaudesta, harrastusten ja kylään kutsuttavien ystävien määrästä, tv:n katselun ja tietokonepelaamisen rajoista (laatu ja aika) sekä raha-asioiden hoitamisen opettelusta. Ohjaajat valmentavat lapsia pärjäämään. Omien asioiden hoitamiseen kannustetaan ja kasvatetaan. Se alkaa oman tilan, eli oman huoneen järjestyksestä ja omista tavaroista huolehtimisesta.

Ohjaajat valvovat sääntöjen noudattamista ja asettavat lapsille tarvittaessa rajat. Rajojen oppiminen luo lapselle turvaa. Varsinkin useiden lastensuojelun kohteena olleiden lasten kohdalla perusturva on ollut aikaisemmin puutteellista. Pikkulapsivaiheessa rajat ovat ehdottomampia ja rajoittaminen toiminnallisempaa. Lapsen kasvaessa voidaan asioista sopia ja lapsi voi saada ikätasoista vastuuta omista asioissaan enemmän. Rajojen asettaminen ja rajoittaminen ovat eri asioita.

Jokainen lapsi on erilainen. Jotta lapseen tutustuu, hänen kanssaan on oltava. Lapsen kanssa olemisen ei tarvitse aina olla tavoitteellista tekemistä ja jatkuvaa lapsen valmennusta, vaan läsnäoloa. Läsnäolon merkitys on suuri. Ohjaaja antaa lapselle aikaansa. Lapsen ohjaajalta saamaa omaa aikaa voidaan toteuttaa retkeilemällä, käymällä kahvilassa tai jonkin muun elämyksen parissa. Erityisesti huolehditaan lapsen emotionaalisen tuen saamisesta. Käytännössä se voi olla lapsen kuuntelemista, hänen kanssaan keskustelemista, läsnäoloa tilanteessa tai hoitavaa kosketusta.

Kaikki kasvatus ja kohtaaminen lähtevät ohjaajan ja lapsen suhteesta. Ohjaajan tehtävä on luoda kohtaamiselle tilaa ja rauhaa sekä myönteinen ilmapiiri. Hyvän ohjajuuden kautta varmistetaan lapsen yksilöllinen hoito, sekä lapsen ja aikuisen välinen

kiinteä ja jatkuva vuorovaikutussuhde. Vuorovaikutus on yhdessä tekemistä ja kokemista. Se on pelkistetysti sanottuna ajatusten ja tunteiden peilaamista ja jakamista.

Lapsen ja ohjaajan vuorovaikutusta voidaan tarkastella siltä kannalta, lisääkö se lapsen psyykkistä ja sosiaalista pääomaa. Lapsen psykososiaaliset (kaikki muut, paitsi fyysiset) tarpeet heräävät vuorovaikutuksessa. Jokaisella on tarve tulla kuulluksi ja nähdyksi omana yksilöllisenä itsenään. Psykososiaaliset tarpeet voivat näkyä tunteina, ajatuksina tai käyttäytymisessä. Tunteet säätelevät toimintaa ja ajatuksia. Siksi tunteiden vähätteleminen tai huomiotta jättäminen on vahingollista ja se voi estää lapsen hyvinvoinnin. Jokaisella ihmisellä on tarve peilata itseään toiseen ihmiseen. Läheisyyden tarvetta ruokkii yhdessä oleminen ja kosketus, joka auttaa myös tunne-elämän kipuiluun.

Sijoitetuilla lapsilla on usein aikuisen nälkä. Lapsi hakee vuorovaikutusta nälkäänsä. Se näkyy lapsessa erityisenä läheisyyden tarpeena. Lapsi kyselee paljon, hakeutuu ohjaajan lähelle ja varmistelee, että ohjaaja tulee huomennakin ja että nähdään aamulla. Lapsen aikuisen nälkä on tarve, johon ohjaajan on vastattava. Tämä tehtävä on vaativa ja se on hyvä jakaa ohjaajien kesken, sopimalla kuka milloinkin on lapsen kanssa. Lapsi tarvitsee aikuista vastaamaan turvallisuuden tarpeeseensa. Jos lapsi joutuu kokemaan turvattomuutta, hänelle syntyy epäluottamus omaa jaksamistaan kohtaan. Hän ei myöskään pysty luottamaan siihen, että saisi tarvitessaan tukea. (Kalland 2004, 137.)

Lapsilla on kyky lukea aikuisten sanatonta viestintää. Jos ohjaaja ei ole oikeasti läsnä, lapsi kyllä vaistoaa sen. Varsinkin lapsi, joka ei vielä osaa kaikkia sanoja ja ymmärrä niiden merkitystä, kiinnittää paljon huomiota kehon kieleen, ääneen ja ilmeisiin. Ohjaajan pitää pyrkiä keskittymään lapseen hänen kanssaan ollessaan ja antaa lapselle mahdollisuus kokea saavansa vastinetta perustarpeilleen ja aikaisempien, täytymättä jääneiden, tarpeidensa korvaaville kokemuksille. ”Se mikä on inhimillisessä vuorovaikutussuhteessa mennyt rikki, täytyy inhimillisessä vuorovaikutussuhteessa korjata”. (Kalland 2004, 137.)

Ohjaajat keskustelevat lastenkodissa lapsen kanssa säännöllisesti hänen kuulumisistaan ja henkilökohtaisista asioistaan. Päivittäin lapsi huomioidaan kysymällä, mitä

hänelle kuuluu. Lasta tehdään näkyväksi. Ohjaajan vastuulla on luoda tilanteita keskustelulle, koska hän ammattilaisena säätelee suhdetta lapseen muutenkin. Ohjaajan sensitiivisyydellä, eli herkkyydellä havainnoida lapsen tarpeita, on suuri merkitys lapsen kohtaamisessa. Lapsen valmiudet ja ikä otetaan asioita käsiteltäessä huomioon ja menetelmät valitaan myös lapsen taitoihin soveltuen. Apuna voidaan käyttää tarinoita, piirtämistä, draamaa, leikkiä, aarrekarttaa, elämänjanatyöskentelyä tai muuta luovaa menetelmää. Vuorovaikutuksesta voidaan tehdä lapselle korjaavaa, kun ohjaaja toteuttaa lapsen kanssa tietoisesti sellaisia hetkiä, joissa lapsella on mahdollisuus vain onnistumiseen. Tällaisien hetkien lisääminen arjen toimintoihin on helppoa, esimerkiksi ruoanlaitossa. (Tuulimäen laatukäsikirja 2017)

Ohjaajan oma arvomaailma vaikuttaa aina siihen, kuinka ohjaaja tekee työtään ja suhtautuu asioihin. Ohjaajan tulee olla tietoinen siitä. Omat valinnat ja päätökset tehdään aina oman arvomaailman perusteella ja niihin liittyvät myös omat asenteet. Vuorovaikutus- ja kiintymyssuhteessa on aina vaara, että jos sitä käyttää väärin jolloin se vahingoittaa lasta. Siksi ohjaajan tieto ja ymmärrys omista arvoistaan ja kiintymyssuhteen merkityksestä on lasten kanssa työskennellessä hyvin tärkeää.

Lastenkotityössä lapsen kohtaamiseen kuuluu järkevä ajattelu ja ystävällinen kohtelu. Joskus sijoitetut lapset, hakiessaan omaa paikkaansa, syyttävät ohjaajaa siitä, että ohjaaja on vain työssä ja ollessaan työssä tekee sitä vain rahan takia. Ohjaaja on kuitenkin tehnyt valinnan tulla työhön lastenkotiin. Valinta ohjaa hänen toimintaansa ja perustuu hänen arvoihinsa. Ohjaajalla on halua ja kykyä tuntea sympatiaa (kanssa tuntemista) sekä empatiaa (toisen henkilön sisäistä ymmärtämistä) eli myötätuntoa lasta kohtaan. (Kiviniemi ym 2007, 111.)

Ammatillinen myötätunto perustuu siihen oletukseen, että jokainen ihminen haluaa synnynnäisesti olla onnellinen. Myötätunto riittää, eikä ihmistä, jota kohtaan tuntee myötätuntoa, tarvitse rakastaa tai hänen ei tarvitse tulla läheiseksi. Hyvä ymmärtämisen kokemus sinällään synnyttää luottamusta ja luo mahdollisuuden käsitellä vaikeitakin asioita. Se lisää motivaatiota vuorovaikutukseen ja auttaa ohjaajan ja lapsen suhteen kehittymistä hoitavaksi ja hyväksi. Myös ohjaajalle sillä on merkitystä, koska ohjaajan motivaatio kasvaa. Ohjaajan motivaation ruokkiminen on yllättävän tärkeää koska se on vahvempi liikkeelle paneva voima, kuin lapsen oma motivaatio, ohjaajan

ja lapsen yhteisessä suhteessa työskentelyssä. Se on huomionarvoinen asia, kun muistetaan edelleen, että kaikki kasvattava ja korjaava työ tapahtuu juuri suhteessa (Kiviniemi ym 2007, 112-113).

3.5 Omaohjaajan rooli kasvatuksessa

Omaohjaajan ydintehtävä on luoda lapseen luottamuksellinen ja turvallinen suhde sekä tutustua lapsen persoonallisuuden piirteisiin. Omaohjaajan rooliin kuuluu esim. tietää, ottaa selville, järjestää, tuoda esiin ja tiedottaa lapsen asioita muulle työyhteisölle. Omaohjaaja tuntee ”omansa” ja pysyy ajan tasalla tämän asioissa sekä huolehtii, että lapsen tiedot on kirjattu oikein ja päivittää ne tarvittaessa. Omaohjaaja toimii yhteyshenkilönä kouluun tai muihin yhteistyöelimiin. Omaohjaaja koordinoi lapsen tai nuoren kuntoutusta ja hoitoa, johon osallistuu moniammatillinen tiimi myös Tuulimäen ulkopuolella. Omaohjaaja toimii yhteistyössä lapsen vanhempien kanssa. Omaohjaajan on tärkeää sisäistää omaohjaajuuteen liittyvä kiintymyssuhteen rakentaminen, joka on ”ytimen ydin”. Omaohjaajuuden toteutumisen lisäksi tavoitteena on, että lapsella on myös muita kiintymyssuhteita ja tärkeitä ihmisiä Tuulimäessä.

Vaikka joillakin lapsilla on käytännönläheisesti ajatuksena, että omaohjaajan tehtävänä on antaa hänelle palveluksia ja kyyditä vaikkapa kauppaan, lapset ehdottavat myös usein, että varattaisiin aikaa omien asioiden puhumiseen ja käsittelyyn ohjaajan kanssa. Kahdenkeskisissä kohtaamisissa, joko lapsilähtöisesti tai ohjaajalähtöisesti, ohjaajan fokus on luonnollisesti lapsessa ja hänen tavoitteessaan, vaikka siihen ei aina tietoisesti pyritä. Eräs ohjaaja totesi, että ohjaajan suhde lapseen rakentuu hyvinkin urheilukentällä, kun syötellään yhdessä (Tuulimäen kehittämispäivä, 2016).

4. OPINNÄYTETYÖN TYÖSTÄMISEN KUVAUS

Opinnäytetyöni produktin kirjoittaminen alkoi käytännössä siitä, että selailin laatukäsikirjaamme ja työohjeistustamme. Luonnostelin otsikoita. Materiaali oli minulle ennestään tuttua, koska olen ollut työryhmässä sitä laatimassa. Keskustelut, työn reflektointi, tiimin kokemukset ja hiljaisen tiedon kirjaaminen sai alulle kirjoitusprosessin. Tiimi luki tekstiäni ja antoi siitä palautetta, jonka perusteella jatkoin materiaalin tuottamista.

Päivitin omia tietojani ja yritin laajentaa ymmärrystäni ja muistuttelin mieleeni perusasioita kasvatuksesta. Surffasin internetissä, luin yhdistysten ja järjestöjen julkaisuja ja verkkosivustoja. Hyödynsin kirjastoja ja hankin itselleni kirjoja, joita mielenterveyden omahoidon ja tunnetyöskentelyn aloilta on nykyisin paljon saatavilla. Psykiatrisen hoitotyön opinnoistani ja harjoittelustani (7.4.-4.5.2014) Tampereella yliopistollisen sairaalan (Tays) nuorisopsykiatrian tehostetun avohoidon yksikössä saamistani kokemuksista ja muistiinpanoista oli työssäni paljon hyötyä. Kyseisessä yksikössä toteutetaan kahden viikon mittaisia intensiivisiä avohoitojaksoja, nuorten ollessa esimerkiksi masennuksen, ahdistuneisuuden tai syömishäiriöiden vaikeissa vaiheissa. Tutkin ja pohdin lasten kasvatusta, työprosessia Tuulimäessä sen eri näkökulmista, mielenterveyden tukemisen menetelmiä ja tarvetta. Mietin, miksi teemme työtä lasten mielenterveyden hyväksi, mitä tavoittelemme ja mitä se meiltä työntekijöinä edellyttää? Tuulimäen kasvatuksen perusarvojen avaaminen johti pohtimaan ihmisarvoa ja ihmisen kykyä kehittyä ja eheytyä, oli tilanne kuinka traumaattinen ja vaikea hyvänsä.

”Tie traumasta tervehtymiseen” kirjan kirjoittanut amerikkalainen psykologi Daniel A Hughes käsittelee kirjassaan tapoja, joilla on mahdollista saada ohjattua syvästi traumatisoituneita lapsia. Kirja antaa näkökulman vakavista varhaisen vuorovaikutuksen laiminlyönneistä ja kaltoinkohtelusta kärsineen lapsen tapaan ymmärtää häneen kohdistettuja tunteita ja kasvatuksen menetelmiä. Kirjassa kuvataan tunnetyöskentelyä kaltoinkohtelun vaurioittaman lapsen kanssa sekä tunteen, että koskettamisen kautta. Avaimena työskentelyssä on hoitajan asenne, joka on leikkisyyttä, hyväksyntää, empatiaa ja uteliaisuutta korostava. Kun kasvattajat käyttävät johdonmukaisesti tällaista asennetta, se johtaa lopuksi lapsen varhaisen vuorovaikutuksen kokemusten korjaantumiseen (Hughes, Daniel A, 2006).

Mielenterveyden lisäämisen huomioimista osana lastenkodin arjen kasvatusta, hoivaa, huolenpitoa, kuntoutusta ja kokonaisterveyttä tulisi korostaa, jotta sen käyttäminen tavoitteellisesti juurtuisi jokaisen ohjaajan työtapaan ja siksi, että tehty työ tulisi näkyvämmäksi osaksi palveluprosessia. Ennaltaehkäisevän ja positiivista mielenterveyttä lisäävän mielenterveystyön integroiminen lastenkotityöhön on sen mahdollisuuksien laajuuden vuoksi haastavaa. Integrointi on tehtävä ajatuksen kanssa, tavoitteita asettaen ja seuraten, mitä se tuottaa. Usein mielenterveyden tukemisen hyötyä

lapselle ei nähdä, koska hyöty vaikuttaa vähäiseltä, tai se ei tule suurten tavoitelinjojen takaa näkyviin. Tehdyn mielenterveystyön tuloksellisuuden esiin tuominen ja sen näkymisen varmistaminen ovatkin Tuulimäen toiminnassa tulevaisuuden haasteita.

Mielenterveystyön pohtimisesta ajauduin useasti monelle mielenkiintoiselle sivupolulle. Erilaisten toiminnan menetelmien käyttäminen kasvatuksen ja mielenterveyden tukemisen menetelminä vei minut leikin maailmaan. Tutkin leikin merkityksellisyyttä luovuuden kehittymisen kannalta, kun eteeni tuli lastenkotityön kannalta keskeinen ajatus, joka on samansuuntainen, kuin edellä mainitun Daniel A Hughesin menetelmä työskennellä traumatisoituneiden lasten kanssa. Jotta lapsen leikki saisi tilaa hänen elämässään, on lapsen perusturvallisuuden tunteen toteuduttava käytännössä. Kun perushoivan puutteesta kärsivä lapsi joutuu suuntaamaan kaiken energiansa selviytymiseensä, hänelle ei jää mahdollisuutta käyttää voimavarojaan leikkimiseen ja siten oman luovuutensa ja mielikuvituksensa rakentamiseen. Usein vielä sama ongelma siirtyy eteenpäin, sukupolvelta toiselle. Jatkumon katkaisijaksi tarvitaan aikuinen, joka osaa ohjata leikkiä ja olla mukana leikissä. Jos aikuisella ei ole kokemusta omakohtaisesta ja hyvästä leikkimisestä, oikeaa asennetta ja virittäytymistä leikin ohjaamiseen on vaikeaa saada syntymään. Ohjaajan rooli leikkimisen ohjaajana on sen tapahtumiseksi olennainen (Piironen 2004, 73).

Toinen mieleinen sivupolku, jonne ajatukseni kulkivat, liittyy toiseuden kokemiseen. Tutkimukset ja työskentely lasten ja nuorten syrjäytymisestä keskittyvät kuvaamaan siitä aiheutuvia haittoja ja ongelmia. Ratkaisuja näihin löytyneisiin ja koettuihin poikkeavuuksiin ja ongelmiin pyritään löytämään. Syrjäytymiseen liittyvää toiseuden kokemusta, voidaan tarkastella toisenkin näkökulman kautta. Toiseus voi olla itse valittua toimijuutta, josta on kirjoitettu Nuoruus toisin sanoen – Nuorten elinolot - vuosikirjassa (2014). Julkaisun luvussa Straight from Transylvania kerrotaan tutkimuksesta, jossa paneuduttiin 16-25 – vuotiaiden mielenterveyskuntoutujien esille nostamiin, toiseuteen liittyviin, teemoihin. Toiseuden kokeminen tarkoittaa omaa kokemusta ja suhtautumista siihen, että on jollakin tavalla erilainen, kuin muut. Tutkimuksen mukaan nuorten – kuten aikuisväestönkin - keskuudessa mielenterveyskuntoutujiin suhtautuminen on leimaavaa ja epäluuloista. Leima eli stigma voi kohdistua myös kuntoutujaan itseensä, kuntoutujan omana vääristyneenä ajatusmallina. Se vahvistaa omakuvaa huonommuudesta ja vaikuttaa heikentävästi kuntoutumisen mo-

tivaatioon. Mielen terveyden häiriöitä sairastaville nuorille on yleistä kokea häpeän tunnetta sekä pelkoa siitä, että on muiden silmissä outo. Nuoret halusivat tulla kohdelluksi samalla tavoin, kuin muutkin, sääliä, erikoiskohtelua tai teennäistä suhtautumista muilta he eivät kaivanneet. Nuoret pitivät tärkeänä, että asioista puhutaan niiden oikeilla nimillä ja että he saavat alusta asti oikeaa tietoa siitä, mitä mikäkin mielen terveyden palvelu heidän kohdallaan tarkoittaa. Nuorten omaa kokemusta palveluiden käytöstä voitaisiin käyttää sen suunnittelussa paljon enemmän. (Appelqvist-Schmidlechner & Wessman 2014, 73-83.)

Opinnäytetyöni kokonaisuuden kirjoittaminen osoittautui paljon suunnittelemani pitemmäksi projekiksi. Kirjoittaminen oli välillä raskasta, ajatuksen katkeileminen ja ajan löytäminen lukemiselle oli haasteellista. Myös aineiston laajuus hankaloitti työtä. Jaoin heti aluksi työn kahtia, laajasta produktista tulisi itsenäinen ja oman näköisensä kokonaisuus. Produkti on lähellä Tuulimäen arkea ja sen erillisuus on mielestäni tärkeää ja perusteltua lasten henkilökohtaisten asioiden salassa pitämisen varmistamiseksi. Mielen terveyttä käsittelevä osa produktista on kirjoitettu uudelleen, ja se on opinnäytetyön liitteenä. Sitä on muokattu niin, ettei se paljasta henkilökohtaista tietoa Tuulimäen lapsista. Raporttiosa liittyy tiiviisti produktiin, ollen sekin itsenäinen, mutta enemmän yleisellä tasolla liikkuva kertomus Tuulimäestä ja lastensuojelu- sekä mielen terveydestä.

Produktin kirjoittamisen työn ohessa koin opinnäytetyön helpommaksi osaksi. Kuitenkin, myös ajan ja motivaation löytäminen sen tekemiseen oli hankalaa. Työnantaja tuli vastaan järjestämällä mahdollisuuksia kirjoittaa opinnäytetyötä työajalla, mutta lasten kotityön hektisyyden ja tilanteiden nopeiden vaihteluiden vuoksi pitkäjänteisyys ei kirjoittamisessa useinkaan toteutunut. Oman haasteensa opinnäytetyön kirjoittamiseen toi puolisoni sairastaminen ja hänen pitkät hoitajaksonsa sairaalassa, jolloin en itse kyennyt kirjoittamaan oikeastaan lainkaan.

5. PALAUTE

Palaute työn tilaajalta ja työtiimiltä Tuulimäestä on ollut kannustavaa ja myönteistä. Opinnäytetyölle nähtiin jatkokäyttömahdollisuuksia tulevaisuudessa. Lyhennettynä, kaavioin ja kuvin konkretisoituna prosessinkuvaus mielen terveydestä toimisi hyvin

työskentelyn ja toiminnan laadun arvioinnin välineenä. Siitä olisi merkittävä hyöty arvioitaessa työskentelyn vaikuttavuutta yksittäisen asiakkaan kohdalla. Esimerkiksi jos työn vaikutus jäisi heikoksi, olisi mahdollista konkreettisen työprosessin kuvauksen avulla löytää kohta, johon pitäisi panostaa tai jossa tulisi toimia toisin.

Prosessinkuvauksen voi nähdä työn tuotteistamisen osana. Tuotteistamisella tarkoitetaan palvelun määrittelyä ja täsmentämistä. Lastensuojelun palveluiden kehittäminen ja kuvaaminen palvelevat asiakkaan tarvetta, kun se suunnitellaan asiakaslähteisesti. Laatuajattelu ja laatujohtaminen yhdistävät palveluprosessin (tuotteen) sekä asiakkaan (Rousu & Holma 2003, 58-59). Sosiaali- ja terveysalalla on kilpailua asiakkaista. Kilpailuun voidaan vastata asiakaslähtöisyydellä, huolehtimalla asiakkaasta hänen tarpeistaan lähtien ja hänen voimavarojaan kasvattaen (Vilen ym 2008,23).

Perehdytettäessä uutta työntekijää lastensuojelutyöhön ja sijaishuollon prosessin rooliin opinnäytetyöstä nähtiin olevan hyötyä. Lastenkodissa työskenneltäessä henkilökohtaisen työmotiivin ja -motivaation sisäistäminen ovat keskeisiä asioita. Kun vaativa työ koetaan mielekkääksi ja tärkeäksi, on syy perustella itselleen ja muille, miksi tulee töihin joka päivä. Kun oman työn perusajatus kirkastuu, voidaan kokemusta jakaa ja työn reflektointia tehdä koko työyhteisöä kehittävällä tavalla. Nykyisyys ja tavoitteet vievät työn tulevaisuuden visioiden äärelle.

Prosessinkuvaus tekee näkyväksi hiljaista tietoa. Se ei kuitenkaan estä jokaista tiimin jäsentä käyttämästä omaa ammattitaitoaan ja luovuuttaan hyväkseen työssään niin paljon, kuin vain haluaa ja hyväksi näkee. Tuulimäessä on luontevaa, että työskentelemme yhteisten tavoitteiden eteen ja että hyödyimme muiden tiimin jäsenten ammatitaidosta.

Opinnäytetyöni produktiossa hyödyttää Tuulimäkeä ollen apuna toiminnan esittelyssä, kun kerrotaan Tuulimäestä sijoitettavalle lapselle ja hänen perheelleen. Huostaanoton aiheuttama kriisi perheessä ei helpota sijoituksen alkua. Kun perhe voidaan kohdata keskustellen lapsen tarpeista ja millä tavalla voimme niihin vastata, perustelut ja asiantuntemus voivat helpottaa vanhempien sitoutumista sijoitukseen. Van-

hempien sitoutuminen lapsen sijoitukseen on tärkeä tekijä sijoituksen onnistumisen kannalta.

Tuulimäen mielenterveystyön prosessinkuvaus on hyödyllinen, kun teemme työsuunnitelmia yhteistyökumppaneiden, kuten psykiatrisen sairaanhoidon tai opetuksen kanssa. Yhteistyökumppanit ja -verkot tuntevat yleensä sijaishuollon toimintaa ja työnjakoa huonosti. Varsinkin se työ, jota teemme ja jossa käytämme hyväksimme moniammatillista tietoa ja taitoa, on yhteistyökumppanille tuntematonta. Monet mieltävät lastenkotitoiminnan perhekotimaiseksi. Suurin ero perhekodilla ja lastensuojelulaitoksella on se, että lastensuojelulaitoksessa on enemmän ja koulutempaa henkilökuntaa. Myös lastensuojelulaitoksen rajoitustoimenpiteiden käyttämisen mahdollisuudet tarvittaessa auttavat toimimaan sellaisten lasten hyväksi, joiden ongelmat ovat haastavia.

6. POHDINTAA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Mielenterveysasiat ovat minulle tärkeitä työn sekä yksityiselämäni kautta. Mielen sairastuminen ja oireilu vaikuttavat tyyneen veteen putoavan pisaran lailla, tehden ulospäin laajenevia rengaskuvioita sen pintaan. Paha mieli tarttuu ja kertautuu. Mielen sairastuminen on kriisi sekä sairastuneelle, että hänen lähipiirilleen. Se syrjäyttää elämästä pois kaiken mukavan ja tuottaa pahaa oloa, apatiaa ja kurjuutta. Pahimmillaan kaikki toimintakyky katoaa. Siksi kaikkeen mielen sairautta ennaltaehkäisevään ja mielenterveyttä lisäävään ja vahvistavaan toimintaan pitää jatkuvasti panostaa ja kiinnittää paljon enemmän huomiota, elämän eri alueilla. Ihmistä olisi hyvä hoitaa ja kohdella aina ”mielenterveys edellä”, koska sen vaikutus ihmisen ja hänen ympäristönsä kokonaisuuden kannalta on valtava.

Yhteisöpedagogin tärkein osaamisalue on kaikenikäisten kansalaisten osallisuuden lisääminen omassa elinympäristössään, sekä yhteisöön sopeuttaminen. Lastenkoti on haastava toimintaympäristö yhteisöpedagogille. Lasten kanssa toimitaan lasta eri näkökulmista tarkastellen. Lastenkodissa toimivan yhteisöpedagogin tulee tuntea kasvatuksen, hoivan ja kuntoutuksen sekä psyykkisten oireiden ja mielenterveyden tukemisen teoriaa ja menetelmiä, myös muiden ammattikuntien näkökulmista. Yhteistyökumppaneiden roolien tunteminen helpottaa yhteistyön eri kentillä toimimista rin-

nakkain. Yhteisöpedagogin rooli lapsen lähellä olevana aikuisena on suuri ja merkityksellinen. Lapsen kasvua ja kehittymistä ei tapahdu, jos lapsi ei saa peilata itseään vuorovaikutuksessa aikuiseen, joka on hänelle hyvä.

Työskenneltyäni pian 14 vuotta Tuulimäessä olen ehtinyt kerätä kokemusta lastensuojelun ja mielenterveystyön alalta. Osa siitä on hiljaista tietoa siitä, kuinka on yleisesti hyvä toimia. Urani aikana dokumentoidun tiedon tarve ja tärkeys on kasvanut koko ajan. Työhön liittyy virallista dokumentointia, joka tehdään lain asettamien ehtojen mukaan. Sen rinnalla tehdään jatkuvasti päivittyvää työn tekemisen ja laadun dokumentointia, joka sisältää paljon eri tasoista informaatiota, reflektointia, arviointia sekä tavoitteellista palautteen keräämistä. Työn tarkoituksen ja sen keinojen miettiminen ohjaa oman työn tärkeyden ja tuloksellisuuden pohtimiseen ja opiskelun äärelle. Oma kokemusta ja käsitystä työstä on hyödyllistä tuulettaa ja verrata muiden näkemyksiin. Henkilökohtaisten oivallusten kautta eteneminen on ollut minulle luontevaa ja mieluisaa. Oppiminen asiayhteyksien ymmärtämisen moniammatillisessa työpaikassa on palkitsevaa ja oivallukset omalla oppimispolullani ovat olleet riemasuttavia. Koen syvää mielihyvää, kun voin kokeilla jotakin uutta menettelytapaa ohjatesani lapsia. Työssäni olen hyvin toiminnallinen ja menetelmähakuinen. Pidän konkretiasta ja työn tuloksellisuudesta, niiden rinnalla luovuus ja kokeilunhalu auttavat pääsemään päämääriin, toivoakseni liikaa vanhoihin kaavoihin urautumatta. Eri menetelmien käyttämisen kyseenalaistaminen, osasta luopuminen ja hyväksi havaittujen jatkaminen perustuu työn jatkuvaan kehittämiseen ja kehittymiseen.

Olen saanut olla mukana alusta asti kehittämässä työtä Tuulimäessä. Käytännön kautta olen nähnyt, miten laadun kehittäminen, työn prosessien kirkastaminen systemaattisesti, helpottaa käytännön työn toteuttamista. Kun työn kuva ja laadun määrittely ovat työyhteisölle selkeitä, on helpompaa kuvata asiakkaillekin sitä työn kokonaisuutta ja palvelua, jota lastenkodissa teemme.

Opinnäytetyöni tulokseksi jää päätelmä, että mielenterveyden ongelmien korjaaminen ja mielenterveyden ongelmien ennaltaehkäisy kannattaa aina, jokaisen ihmisen kohdalla, jokaisessa elämän vaiheessa, jokaisessa yhteisössä. Lastenkotiympäristö tarjoaa siihen paljon mahdollisuuksia. Kun ohjaaja sisäistää mielenterveyttä lisäävän ja tukevan tavan kohdata lapsi ja toimia luovasti hänen kanssaan, hän voi saada ai-

kaan suuria muutoksia hoitotyössään, lasten hyödyksi. Olemme työssämme lapsia varten, mutta mielenterveyden lisäämisen menetelmiä käyttäen voimme saada työtämme itsekin paljon omaa työtämme ja henkilökohtaista elämäämme tukevaa ja rikastuttavaa voimaa. Lastensuojelun asiakkaina olevien lasten mielenterveyttä heikentävä ja sairastuttava tausta ei ole este sille, että mielenterveyden lisäämiseen pyritään jatkuvasti. Keinot, joilla mielenterveyden ongelmia hoidetaan, ovat hyvin samansuuntaisia, kuin keinot, joilla mielenterveyttä lisätään ja ongelmia ehkäistään.

7. TULEVAISUUDEN HAASTEET

Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti oli mukana yhtenä kahdestatoista sijaishuollon palveluntuottajasta, jotka osallistuivat Katriina Jokisen Tampereen ammattikorkeakoululle tekemään tutkimukseen. Nämä kaksitoista erilaisia sijaishuollon palveluita tuottavaa yksikköä ovat jäseniä yhdessä perustamassaan Pirkanmaan Sijaishuoltoyksiköiden Yhdistys ry:ssä eli SIJA:ssa. Jokinen kysyi tutkimuksessaan, millaisin keinoin voidaan sijaishuollon vaikuttavuutta lisätä ja mitä osa-alueita lastensuojelutyössä olisi tärkeää kehittää laadun näkökulmasta? Laadun tutkimustyön tuloksissa tuli esille toive, että koko työ olisi aukikirjoitettua ja tarkkaan kuvattua huolimatta siitä, että lastensuojelutyö on dynaamista ja hektistä ja että se vaatii työtä tekevältä ammattilaiselta koko aikaista ja jatkuvaa tilannearviota.

Jokisen tutkimustulokset osoittivat kohteita mittareille. Lapsen fyysisen ja psyykkisen terveydentilan kohentuminen ja sosiaalisten taitojen kehittymisen todentaminen ovat sijaishuollon vaikuttavuuden mittaamista. Todentamista tehdään kirjaamalla lasten päivittäisraportteihin tietoa, keskustelemalla sekä koostamalla lapsen tietoja sosiaalityöntekijälle määrääjain. Tulokset näyttävät lasten kohdalla toteutuneet, toivotut ja tavoitteelliset muutokset sijaishuollon aikana (Jokinen 2016, 47, 66).

Rousu ja Holma (2004, 28) kysyvät, mitä seurataan, miksi seurataan ja miten seurataan, kun arvioidaan työssä saavutettuja tuloksia. Pelkät vastaukset eivät kuitenkaan riitä, vaan saatua informaatiota pitää myös analysoida.

Tuulimäen laadun kehittämällä tähdätään siihen, että Tuulimäessä asuva ja hoidettava lapsi hyötyy Tuulimäen toiminnasta, kun hän saa sellaista hoitoa ja apua, jota yksilönä tarvitsee. Miten se konkretisoituu? Mikä on Tuulimäessä tehtävän mielenterveyttä tukevan, lisäävän ja korjaavan työn vaikuttavuus ja vaikutus lapseen ja hänen perheensä elämään? Vaikuttavuuden näkökulmasta katsottuna työn prosessoinnin merkitys näkyy siinä, että asiakas (lapsi, vanhempi ja sosiaalityöntekijä, joka sijaishuoltoa lapselle hankkii) saa käsityksen ammattitaitoisesta työstä, ja muodostaa siitä oman mielipiteensä. Vaikuttavuutta on, että lapsi saa jotakin enemmän, kuin hän saisi asuessaan jossakin muualla, että lapsen ja perheen olosuhteet paranevat niin, että lapsi voi palata kotiin tai että lapsen elämä muuten muuttuu alkutilannetta paremmaksi.

Palvelu ja tukeminen tapahtuvat aina ihmisten välisessä suhteessa ja luottamuksen ilmapiiirissä. Autetuksi tuleminen edellyttää, että asiakas haluaa ottaa apua vastaan. THL:n tutkimuksessa Sosiaalityöntekijät kokivat, että pahin pelko että sijoitukselle asetetut tavoitteet eivät toteudu, liittyivät perheen ongelmien jatkumiseen ja siihen, ettei perhe sitoudu yhteistyöhön eikä yhteistyö perheen kanssa onnistu. sekä siihen, että yhteistyö perheen kanssa ei onnistu ja siihen ei sitouduta. Sosiaalityöntekijät myös pelkäsivät, etteivät annetut palvelut riitä tai että ne eivät vaikuta. (Heino ym 2016).

Lastensuojelussa ja mielenterveystyössä vaikuttavuuden mittaamisen ongelmana on, että tehdyn työn tulokset näkyvät harvoin nopeasti ja selvästi. Määrällinen laadun arviointi ei välttämättä onnistu, tarvitaan omien mittareiden käyttämistä. Niiden kehittäminen on tulevaisuuden haaste Tuulimäessäkin. Asiakkuussuhteemme lapseen voi päättyä, ennen kuin tuloksia selvästi nähdään. Arviointi tulisi aloittaa heti, kun lapsen sijoitus on alkanut. Mielenterveyden tukemisen kautta lapsen toiminnassa voidaan nähdä kohennusta, joka voidaan kuvata. Arviointia kannattaisi tehdä jatkumona, jolloin lyhytaikaisten sijoitustenkin hyöty ja onnistuminen tulisi arvioiduksi.

Olennaista on arvioida koko hoitoprosessin onnistumista. Arvioinnissa on otettava huomioon kaikki hoitoprosessiin vaikuttaneet tekijät, myös hoitopaikan ulkopuoliset tekijät, kuten koulu tai vanhemmat. Hoitoprosessin onnistumista arvioidaan suhteessa tavoitteisiin ja suunnitelmiin, joihin ne perustuvat. Arviointiprosessi onnistuu, kun

henkilökunta tuntee hoitoprosesseissa käytettävät hoitomenetelmät ja sitoutuu käyttämään niitä johdonmukaisesti. Arviointia on hyvä tehdä moniammatillisena yhteistyönä, niin että hoitoverkoston moninaisuus tuo siihen moninaisen ja mahdollisimman kattavan näkökulman. (Rousu ym 2004, 60-65).

Opinnäytetyöni ydinkysymyksiin vastaten, yhteen vetäen ja tiivistäen toteankin, että mielenterveystyö Tuulimäessä on kaikkeen kasvatukseen ja toimintaan integroitua, suunnitelmallista ja dokumentoitua, lapsen edun mukaista, lapsen kasvuun, kehittymiseen ja eheytymiseen tähtäävää työtä. Työ tapahtuu perustelluin menetelmin, ohjaajan ja lapsen suhteessa. Se näkyy lapsen tilanteen paranemisena niin, että lapsi voi hyvin, löytää voimavarojaan, rohkenee käyttää mahdollisuuksiaan ja kykenee elämään täysipainosta, oman ikäisensä lapsen elämää yhteiskunnassa sen kokonaisvaltaisena jäsenenä ja mahdollisesti perheessäänkin. Mielenterveystyö on sulautunut osaksi kasvatusta ja päinvastoin. Keskeistä on kuulla lasta, nähdä hänet, ohjata häntä osallisuuteen, oman hyvän elämänsä ja terveytensä toteuttajaksi ja luoda uskoa tulevaisuuteen. Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti on lapselle turvapaikka, jossa hän voi moniammatillisen tiimin luotettaviin ja ohjaajiin tukeutuen kasvaa ja kehittyä itsenäiseksi, osallistuvaksi ja vaikuttavaksi persoonaksi. Lapsen edun mukainen työ dokumentoidaan kirjaamalla ja hänen onnistumisiansa ja onnistumisien mahdollistamiseksi tehtyä työtä, joka on perusteltua ja ammattitaitoista ja vaikuttavaa, sekä laadullisesti korkeatasoista ja kehittyvää. Laadun mittarien kehittäminen auttaa näkemään tulevaisuudessa työn tulokset selvemmin.

LÄHTEET

- Appelqvist-Schmidlechner, Kaija & Wessman, Jenni 2014. Straight from Transylvania – Nuorten mielenterveyskuntoutujien toiseuden kokemuksia. Artikkeliverkkosivustossa Gissler, Mika & Kekkonen, Marjatta & Känkänen, Päivi & Muranen, Päivi & Wrede-Jänntti, Matilda (toim) 2014. Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot – vuosikirja 2014. Verkkosivustossa THL. Viitattu 29.10.2017
- Cacciatore, Raisa & Karukivi, Max 2014. Mielellinen fiilis. Hyvän mielen käsikirja. Helsinki: Tammi.
- Erkko, Anna & Hannukkala, Marjo 2013. Mielenterveys voimaksi. Suomen Mielenterveysseura.
- ETENE julkaisuja 29 2010. Mielenterveys lasten ja nuorten elämässä. Valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Furman, Ben & Ahola, Tapani 2012. Ongelmista ratkaisuihin. Lyhytterapian perusteet. Helsinki: Tammi.
- Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla & Kuronen, Mikko Kuronen & Rajala, Rika, 2016. Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. Tampere: Juvenes Print.
- Hellström, Matti 2010. Sata sanaa kasvatuksesta. Juva: Ps Kustannus.
- Holma, Tupu 2009. LapsiARVI-kriteerit – perusvaatimukset lastensuojelupalvelujen laadulle Opas laadun arviointiin ja kehittämiseen. Verkkosivustossa. Helsinki: Kuntaliitto. Viitattu 1.11.2017
- Hughes, Daniel A, 2006. Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa. Tampere: PT- Kustannus
- Hyytinen, Riitta 2009: Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutuksessa 214-232. Teoksessa :Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

- Jokinen, Katriina 2016. Sijaa yksityiselle lastensuojelulle: Pirkanmaan Sijaishuoltoyksiköiden Yhdistys ry, Sijan kehittämispäivä 2016. Opinnäytetyö Tampereen ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi yamk.
- Kalland, Mirjam 2004. Vauvan ja lapsen kehityksellisten tarpeiden huomioiminen lastensuojelussa. Teoksessa Puonti, Annamari & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim) 2004. Lastensuojelu tänään. Jyväskylä: Tammi, 119-139.
- Kauppila, Reijo A , 2000. Vuorovaikutus ja sosiaaliset taidot. Vuorovaikutusopas opettajille ja opiskelijoille. Juva: PS-kustannus.
- Keltikangas Järvinen, Liisa 1994. Hyvä itsetunto. Helsinki: WSOY.
- Kerola, Kyllikki & Kujanpää, Sari & Kallio Anja 2013. Ihmiseltä ihmiselle – sosiaaliset taidot. Harjoituksia lapsille, nuorille ja aikuisille. Helsinki: Opetushallitus.
- Keski-Petäjä, Miina 2017. Tytöistä ja pojista polvi parantunut? Nuorten väestökehitys ja elinolot. Tieto & Trendit 1/2017. Viitattu 2.11.2017.
- Kiuru, Kaisa-Elina & Metteri, Anna 2014. Lastensuojelun ja nuorisopsykiatrian yhteis-asiakkuus potilaskertomusaineistossa. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti: 51 146–160. Viitattu 2.10.2017.
https://solecris.uta.fi/crisyp/dis/_/fi/cr_redir_all/fet/fet/sea?direction=2&id=24148607
- Kiviniemi, Liisa & Läksy, Marja-Liisa & Matinlauri, Timo & Nevalainen, Kaija & Ruotsalainen, Kari & Seppänen, Ulla-Maija & Vuokila-Oikkonen, Päivi 2007. Minä mielen terveystyön tekijänä. Helsinki: Edita.
- Kokkonen, Marja 2010. Ihastuttavat, vihastuttavat tunteet. Opi tunteiden säätelyn taito. 2.painos Jyväskylä: PS-kustannus.
- Koskimies, Mimosa & Pyhäjoki, Jukka & Arnkil, Tom Erik 2012. Hyvien käytäntöjen dialogit. Opas dialogisen kehittämisen ja kulttuurisen muutoksen tueksi. Tampereen Yliopistopaino Oy Tampere
- Koskisuuri Jari 2004. Oman elämänsä puolesta. Mielen terveystyön työkirja. 2.painos, Helsinki: Mielen terveyden keskusliitto, Edita.
- Kuhanen, Carita & Oittinen, Pirkko & Kanerva, Anne & Seuri, Tarja & Schubert, Carla 2012. Mielen terveyshoitotyö. Helsinki: Sanomapro.
- Kumpulainen, Kirsti 2017. Aivot tarvitsevat vuorovaikutusta kehittyäkseen.
- Kuntalaki 410/2015. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150410> Viitattu 2.11.2017.
- Lasten mielen terveydestalo, nettisivut. Viitattu 10.10.2017.
<https://www.mielen terveydestalo.fi/lapset/Pages/Default.aspx> viitattu 10.10.2017
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>. Viitattu 4.3.2017.
- Lehto-Salo, Pirkko 2011. Koulukotisijoitus - nuoren toinen mahdollisuus? Mielen terveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena. Jyväskylän yliopisto, väitöskirja.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2017. Leikin merkityslapselle http://www.mll.fi/vanhempainnetti/lasten_leikit/leikin_merkitys_lapselle/ Viitattu 4.3.2014

- Mannerheimin lastensuojeluliitto 2017. Nettiartikkeli: "Varhaisten kokemusten vaikutus aivojen kehitykseen". Viitattu 12.4.2017. <https://www.mll.fi/vanhemmille/tietoa-lapsiperheen-elamasta/vanhemmuus-ja-kasvatus/lapsen-ja-vanhemman-varhainen-vuorovaikutus/varhaisen-kokemusten-vaikutus-aivojen-kehitykseen/>
- Manninen, Marko 2013. Koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrinen oirekuva ja ennuste. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos ja Helsingin yliopisto, Käyttäytymistieteiden laitos. Väitöskirja, Tutkimus 112.
- Marttunen, Mauri & Karlsson, Linnea 2014. Nuoruus ja mielenterveys. Teoksessa Marttunen, Mauri & Huurre, Taina & Strandholm, Thea & Viialainen, Riitta (toim.) Nuorten mielenterveyshäiriöt. Opas nuorten parissa työskenteleville aikuisille..Tampere: THL. 7-14.
- Mielenterveyslaki 11.12.2009/1066 Viitattu 13.4.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19901116>

MLL Vanhempainnetti. Leikkipankki. Viitattu 13.4.2017. <https://leikkipankki.xn--leikkipiv-12ac.fi/haku>.

Moring, Juha & Martins, Anne & Partanen, Airi & Bergman, Viveca & Nordling, Esa & Nevalainen Veijo (toim.). Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009–2015. Toimeenpanosta käytäntöön vuonna 2010. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 6/2011 s 30-31. Viitattu 12.4.2017. <https://www.thl.fi/documents/10531/95613/Raportti%202011%206.pdf>

Nuorisolaki 1285/2016. Viitattu 13.4.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285>

Ojala, Ulla 2015. Arkirytmihäiriö. Lapsen maailma (74) 10/2015, 54-55.

Paavilainen, Ulla-Maija. Huono-osaisuus alkaa jo kohdusta. viitattu 1.11.2017). <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/tarinat/huono-osaisuus-alkaa-jo-kohdusta>

Perusopetuslaki 21.8.1998/628. Viitattu 13.4.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Piironen, Liisa (toim) 2004. Leikin Pikkujättiläinen. Helsinki: Wsoy.

Pukkio, Saana & Hoikkala, Susanna 2018. Jälkihuolto kasvun ja itsenäistymisen tukena. Teoksessa Pukkio, Saana & Hipp, Tiia. Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 8.

Puustinen, Ulla 2015. Toiminnanjohtaja Olavi Sydänmaanlakka: Hullutelkaa reilusti. Motiivi (13) 2/2016, 26-29.

Rousu, Sirkka & Holma, Tupu 2003. Lastensuojelupalvelujen hankinta ja tuottaminen. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Rousu, Sirkka & Holma, Tupu 2004. Lastensuojelupalvelujen onnistumisen arviointi. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Salminen, Matti 2005. Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Artikkelit Johtaminen, henkilöstön hyvinvointi ja sijaishuollon laatu 108-124. Jyväskylä: Gummerus.

Sinkkonen, Jari 1995. Lapsen kanssa hyvinä ja pahoina päivinä. Neljäs painos. Juva: Wsoy.

Sinkkonen, Jari 2008. Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun, Juva: Wsoy

Skovdin, Arne 2004. Lapselle rajat. Kannusta, rajoita, rakasta. Jyväskylä, Gummerus.

Suomen Aivosäätiö 2017. Viitattu 4.11.2017. <https://www.aivosaatio.fi/aivotarvitsevat-vuorovaikutusta-kehittyakseen/>

Suomen mielenterveysseura 2015. Nettijulkaisuja Lapset ja nuoret. Viitattu 1.10.2015 <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/kehittamistoiminta/lapset-ja-nuoret>

Suomen Mielenterveysseura 2017. nettijulkaisu Yhdessä kasvu ja kehittyminen. Viitattu 11.4.2017.
<https://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/ihmissuhteet/yhdessa-kasvu-ja-kehittyminen>

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. Viitattu 4.11.2017.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

- Suomen Unicef, verkkojulkaisu. YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista viitattu 31.10.2017. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf
- Taipale, Vappu 1992. Lasten mielenterveystyö. 3.painos. Helsinki: Wsoy.
- Taskinen, Sirpa 2004. Lasten psykososiaaliset palvelut ja lastensuojelu. Teoksessa Puonti, Annamaija & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim). Helsinki: Tammi. 141-153.
- Toivio, Timo & Nordling, Esa 2013. Mielenterveyden psykologia. Porvoo: Edita
- Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti. Laatukäsikirja 2016.
- Tuulimäen Nuorten ja Lasten Koti. Laatukäsikirja 2017.
- Uusitalo-Malmivaara, Lotta (toim) 2014. Positiivisen psykologian voima. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Valtion nuorisoneuvosto, Kannanotot ja julkaisut. Viitattu 10.9.2014
- Vilén, Marika & Leppämäki, Päivi & Ekström, Leena 2008. Vuorovaikutuksellinen tukeminen. 3. painos. Helsinki: Wsoy Oppimateriaalit oy.
- Viljamaa, Janne 2014. Kuka täällä oikein määrää. Lapsiperheen kasvatuskirja. Helsinki: Minerva-kustannus.
- Åstedt – Kurki, Päivi & Jussila, Aino-Liisa & Koponen, Leena & Lehto, Paula & Maijala, Hanna & Paavilainen, Riitta & Potinkara, Heli 2008. Kohti perheen hyvää hoitamista. 1. painos Helsinki: WSOY

LIITTEET

MIELENTERVEYSTYÖ

Mielenterveys

Mielenterveyteen kuuluu kyky huolehtia itsestään, sanoittaa tunteita ja mieltä painavia asioita, kyky ilmaista haastavia ja vaikeitakin tunteita ja kyky sopeutua muutoksiin. Myös tuen ja avun hakeminen muilta ihmisiltä kuuluu hyvään mielenterveyteen. Hyvään mielenterveyteen kuuluu, että osaa olla joustava, osaa ratkaista ristiriitoja, pystyy pitämään puolensa ja kykenee ihmissuhteisiin. Kykenee rakastamaan ja olemaan rakastettu sekä tuntee iloa ja haluaa oppia ja tehdä töitä sekä harrastaa. Itselle tärkeät asiat lisäävät mielen terveyttä ja auttavat pettymysten yli.

Aivot pitävät samoista asioista. Myös aivojen kehittymiseen vaikuttavat biologinen kypsymisen ohella perinnölliset ja yksilölliset ominaisuudet, sekä asiat, joihin voi vaikuttaa. Ne ovat hyvin samanlaisia, kuin hyvän mielenterveyden tukipylväät: tunne- ja vuorovaikutuskokemukset, virikkeet ja harjoittelu, perushoiva: uni, ravinto, ulkoilu ja päihteiltä ja muilta vaaroilta suojaaminen.

Mielenterveyden ongelma

Mielenterveysongelmiin liittyy vahvasti häpeän tunteen kokeminen, eli stigma. Ongelmista kärsivä voi hävetä omaa ongelmaansa ja syyllistää itseään siitä. Työtekijän taito käsitellä mielenterveyden ongelmia ilman häpeän tunnetta auttaa niistä kärsivää tuomaan asiaansa paremmin esille. Häpeä on huonommuuden tunnetta, johon ohjaaja voi vaikuttaa hyväksymällä ihmisen ilman arvostelua. Ohjaajan on uskallettava nähdä, että pahaa voi olla jokaisessa, itsessä ja muissa. On vaativaa uskaltaa tuoda heikkoutensa esille, koska pelko hylätyksi tulemisesta on vahva. Heikkouden tunnustaminen on kuitenkin muutoksen mahdollistava asia.

Häiriöitä ehkäisevä ja suojaava mielenterveystyö

Mielenterveyden häiriöiden ennaltaehkäisy on kannattavaa sekä henkilötasolla, että kansantaloudellisesti. Ehkäisyllä pyritään vähentämään tai poistamaan mielenterveyttä vaarantavia tekijöitä ja rakenteita. Sellaisia ovat esimerkiksi huonot sosiaaliset suhteet, ongelmat perheessä, vieraantuneisuus, oppimisvaikeudet, kiusaaminen, väkivalta ja syrjäytyminen.

Tuulimäessä ennaltaehkäisyyn kohdistetaan erilaisia keinoja ja voimavaroja. Lapsen kaveripiiriin pyritään tutustumaan ja kaverisuhteita tuetaan ja niihin kannustetaan. Jokaisella lapsella toivotaan olevan kavereita myös Tuulimäen ulkopuolella. Lapsen kanssa keskustellen pohditaan kaverisuhteiden merkitystä ja ryhmissä harjoitellaan hyvänä kaverina toimimista. Tällä tavalla lapsen omia rajoja tehdään hänelle näkyviksi. Kylässä käyminen kaverin luona antaa lapsille kokemuksen toisenlaisesta perhe-elämästä. Lapsi voi verrata johonkin omaa tilannettaan ja käsitellä sitä. Lapsen kavereita kutsutaan myös Tuulimäkeen.

Tuulimäessä on käytössä lasten säännöt. Sääntöihin on kirjoitettu, että ketään ei saa kiusata, että muita ihmisiä kohdellaan Tuulimäessä kunnioittavasti ja että

käytetään asiallista kieltä. Keneenkään ei saa käydä käsiksi, väkivaltaa ei hyväksytä missään muodossa. Tämä on lasten keskuudessa niin sanottu koskemattomuuden periaate. Ohjaajat huolehtivat siitä, että koskemattomuuden rajoja noudatetaan. Rajojen asettaminen on itsestä huolehtimista, lapsella on oikeus asettaa rajat asioille, jotka tuntuvat inhottavilta, tai joita hän ei kestä. Lapsi, joka on joutunut ennen sijoitusta tekemään liian suuria itseään ja perhettäänkin koskevia päätöksiä, on turvaton ja oireilee kokemalla syyllisyyttä ja masennusta. Omien rajojen vetämistä on mahdollista opetella ja harjoitella turvallisesti.

Moraalilla tarkoitetaan käsitystä oikeasta ja väärästä. Moraalin kehityksen herkkyyksikausi on keskinuoruudessa, vaikka sen kehitystä tapahtuu myös koko ajan. Aluksi moraalien perustana on tottelemisen moraalit. Seuraavaksi tulee lain ja järjestyksen, eli yhteisön sääntöjen moraalit. Tuulimäessä lapset kuuluvat omaan yhteisöömme ja sääntöjä harjoitellaan. Usein säännöt koetaan muita koskeviksi ja omalla kohdalla niitä sopivalla tavalla venytetään. Tämä tarjoaa tilaisuuden keskusteluille muiden lapsen yhteisöjen säännöistä, kuten koulun ja luokkien omista säännöistä. On tärkeää opettaa arvoja oikeudenmukaisuuden ja suvaitsevaisuuden kautta.

Lapset sisäistävät sääntöjä kasvaessaan. Jokaiselle syntyy sisäinen ja omien periaatteiden moraalit, oma käsitys omiin arvoihin perustuvista oikeista ja vääristä asioista. Lasten käsitystä eettisesti kestävästä moraalista tuetaan sääntöjen kautta ja ohjaamalla lasta oikeaan käyttäytymiseen. Hyvän moraalien rakentuminenkin tukee mielenterveyttä.

Mitä enemmän lapsella on mielenterveyttä suojaavia tekijöitä elämässään, sen pienempi riski hänellä on sairastua. Jokainen voi lisätä elämänsä mielenterveyden suojaajia. Mielenterveyttä suojaa ja lisää hyvä terveys, toiveikkuus, riittävän hyvä itsetunto ja hyväksytyksi tulemisen kokemukset. Lisäksi hyvät ongelmanratkaisutaidot, tunnetaidot, sosiaalinen tuki, turvallinen elinympäristö ja mahdollisuus opiskella ovat suojaajia. Niihin kiinnitetään Tuulimäessä huomiota aktiivisesti ja niitä harjoitellaan arjen askareissa ja harrastuksissa. Harjoittelu tapahtuu esimerkiksi lasten omien asioiden, kuten läksyistä ja koulukirjoista huolehtimisen, oman asiakassuunnitelman tavoitteiden ja oman huoneen hallinnan ja siisteyden ylläpidon ja harrastuksien kautta. Kaikki mielenterveyttä tukevat toimet vaikuttavat myös lapsen osallisuuden kokemukseen.

Mielenterveyttä vahvistavia toimintoja voivat olla kuntoilu ja liikkuminen yleensä. Luonnossa liikkumisen tiedetään tuottavan hyvänolon tunteita ja vähentävän stressiä, joka taas auttaa psyykkisen kunnan tilaa. Arjen rytmi, rutiinit ja rakenteet lisäävät elämän ennakoitavuutta. Kun rasitus ja lepo vaihtelevat sopivasti, ne ovat hyväksi kokonaisuuden kannalta. Lisäksi monipuolinen ruoka, herkut ja mukava seura, nauru ja hulluttelu sekä rentoutuminen tuovat elämään vaihtelua.

Korjaava mielenterveystyö, kuntoutus

Lastensuojelun asiakkaina olevien perheiden elämä on usein ollut vaikeaa jo pitkään, ennen kuin lapsi sijoitetaan Tuulimäkeen. Perheessä ja lapsella saattaa olla paljon ikäviä, vaikeita ja traumatisoivia kokemuksia, joiden vyyhti alkaa turvallisen sijoituksen myötä avautua. Lapselle syntyy mielenterveyttä haittaava häiriö. Lapsi tarvitsee ehkä osastojakson, jotta psyykkisen hoidon tarvetta voi-

daan määrittää. Toisinaan hoitokontakti lasten- tai nuorisopsykiatrian poliklinikalle tai työryhmiin on jo olemassa. Silloin selvitetään hoitolinjat ja jatketaan toimintaa ja yhteistyötä niiden mukaisesti Tuulimäessä.

Mielenterveysongelmaksi sanotaan erilaisia oireyhdistelmiä, joita on paljon. Oireilun tapa ja kesto ovat yksilöllisiä. Tiedossa ei ole, miksi joku paineen alla sairastuu ja joku ei. Oireilu haittaa sairastuneen ajattelua ja tunne-elämää ja toimintaa. Positiivinen ote elämään hiipuu ja negatiivisuus lisääntyy. Hoito perustuu oireiden helpottamiseen ja poistamiseen.

Erityisesti nuorilla erilaiset mielenterveyden häiriöt ovat yleisiä. Laajojen väestötutkimusten mukaan noin puolet aikuisiän mielenterveyshäiriöistä on alkanut ennen 14 vuoden ikää. Nuorilla on mielenterveyshäiriöitä noin kaksi kertaa enemmän kuin lapsilla. Yleisimpiä häiriöitä ovat muun muassa masennus, itsetuhoisuus, ahdistuneisuus- ja käytöshäiriöt.

Mielenterveyttä on aina myös jäljellä, vaikka olisi sairastunut mielenterveyden häiriöön, joten kaikki mielenterveyden ylläpitämiseen, suojaamiseen, edistämiseen ja tukemiseen sekä lisäämiseen tähtäävä toiminta tukee myös mielenterveyden häiriöistä kärsivää lasta.

Lastenkodin lapsilla on takanaan paljon mielenterveyteen haitallisesti vaikuttavia kokemuksia ja tekijöitä. Häiriöistä on kysymys, kun oireet rajoittavat lapsen toimintakykyä, osallistumis- ja selviytymismahdollisuuksia tai aiheuttavat kärsimystä ja psyykkistä vajaakuntoisuutta.

Mielenterveyttä haavoittavat muun muassa geneettiset, sosiaaliset ja ympäristön häiriötekijät. Vanhempien päihdeongelmat ja mielenterveyshäiriöt, hoivan ja huolenpidon puute vaikuttavat lasten kasvuun ja käsitykseen itsestään. Varhaisen vuorovaikutuksen puute, äidin raskausajan päihteidenkäyttö, kiusaaminen, sairaus ja kaltoinkohtelu haavoittavat hyvin usein lapsen mielenterveyttä. Jos lapsi kokee voimattomuutta ja kyvyttömyyttä vaikuttaa omaan tilanteeseensa, se lisää hänen huonovointisuuttaan.

Tuulimäessä tehdään positiivisen mielenterveyden lisäämisen ohella myös korjaavaa mielenterveystyötä. Lapsen mielenterveyden korjaaminen ja kuntouttaminen ovat osa hänen henkilökohtaista hoito- ja kasvatussuunnitelmaansa, joka taas perustuu lapsen asiakassuunnitelmassa päätettyihin tavoitteisiin. Korjaavaa ja kuntouttavaa mielenterveyden hoitoa johtaa psykiatriin sairauksiin erikoistunut lääkäri, joka johtaa hoitoprosessia lastenpsykiatrian, nuorisopsykiatrian tai lastenneuvolan kautta.

Työtä tehdään moniammatillisesti ja lasta yksilöllisesti, tarpeen mukaan kuntouttaen. Lapsen moniammatilliseen ammattilaisten yhteistyöverkostoon voivat kuulua esim. terapeutti, lasten- tai nuorisopsykiatrian hoitavan tahon edustaja, esimerkiksi psykiatrian sairaanhoitaja, koulu, perhe sekä muita ammattilaisia tai lähiverkostoa. Tuulimäki huolehtii siitä, että verkosto toimii aktiivisesti tukien lasta yhteisten tavoitteiden mukaisesti.

Lapsen psyykkinen pahoinvointi voi näkyä esim. masentuneisuutena, ahdistuneisuutena, ärtymyksenä, aggressiivisuutena, pakonomaisena laihduttamisena, ahmimisena, itsensä vahingoittamisena tai vahingoille ja vaaralle altistamisena,

apaattisena käyttäytymisenä tai päihteiden käyttönä. Kaikki nämä oireet haittaavat lapsen elämää koulussa, kotona ja vapaa-aikana.

Lähete sairaanhoitoon

Kun lapsen voinnista herää huoli, hänelle hankitaan apua. Yleensä saadaan lähete perus- tai kouluterveydenhuollosta ja sen perusteella alkaa asiakkuus Kangasalan perheneuvolassa tai nuorisopsykiatrian työryhmässä. Siellä tilannetta arvioidaan ja lasta hoidetaan keskusteluin, joita hän käy psykiatrin ja / tai psykiatrisen sairaanhoitajan kanssa. Hoidon keston määrittelee hoitotaho. Joissain tapauksissa psyykkiseen pahoinvointiin voi saada lisäapua lääkityksestä. Joskus tarvitaan sairaalahoitoa, esimerkiksi jos nuoren pahoinvointiin liittyy uhka itsemurhasta tai jos avohoidossa toteutuvat keskustelukäynnit ja lääkehoito eivät riitä.

Nuoremmat lapset kuuluvat lastenpsykiatrian hoivan alaisuuteen. Lastenpsykiatrian poliklinikalla tai -osastolla hoidetaan lasten mielenterveyden häiriöitä sekä erityisosaamista vaativia lapsia, joilla on psyykkiseen kehitykseen, käyttäytymisen ja tunne-elämän säätelyyn tai perheen kuormittuneisuuteen liittyviä häiriöitä. Lastenpsykiatriassa autetaan myös poliisia tutkimaan lapsiin kohdistuneita rikosepäilyjä.

Terapia

Lähetteellä lastenpsykiatrian kautta lapselle voidaan hankkia terapiaa. Terapia on lapsen ja terapeutin kahdenkeskistä työskentelyä. Terapialla on tavoitteena korjata terveysongelma. Terapiassa käsiteltyjä asioita ei Tuulimäessä kysellä lapselta. Terapeutit voivat järjestää ohjauskäyntejä, joihin omaohjaajat osallistuvat lapsen kanssa tai omana käyntinään. Terapeutit ohjaavat silloin omaria toimimaan lapsen kanssa tavalla, joka edistää lapsen toipumista. Omaohjaaja tiedottaa toiminnan tavasta ja tavoitteesta muulle tiimille. Terapeutti saa tapaamisissa myös tietoa siitä, miten lapsen käytöksessä ja toimimisessa näkyy terapian vaikutus, kun omaohjaaja kertoo lapsesta.

Tuulimäessä vältetään terapian kanssa samanaikaisesti tapahtuvaa intensiivistä omarityöskentelyä. Kuitenkin omarityöskentelyä tehdään, mutta se voi keskittyä terapian ajan esimerkiksi käytännöllisempään yhdessä tekemiseen ja lapsen kanssa harrastamiseen. Terapiatyöskentely on lapselle voimia vaativaa työtä, johon lapsi kerää voimavaroja vapaa-ajallaan.

Lääkitys

Lääkehoidon kokeiluja ja hoidon tehon arviointia voidaan tehdä yhteistyössä psykiatrian kanssa. Silloin hoidosta vastaa aina sairaalan lääkäri, jolle lapsen hoidon vasteesta raportoidaan sovitusti ja kaikki lääkehoitoon ja muuhun hoitoon liittyvät asiat viedään hänelle päätöksentekoon.

Mielenterveyden lisääminen ja tukeminen

Ihminen on kokonaisuus, jonka kaikki puolet on häntä hoidettaessa ja kuntoutettaessa otettava huomioon, jotta hänellä olisi hyvä olla. WHO:n määritelmän mukaan mielenterveys on hyvinvoinnin tila, jossa ihminen pystyy näkemään omat

kykynsä ja selviytymään elämään kuuluissa haasteissa sekä työskentelemään ja ottamaan osaa oman yhteisönsä toimintaan. Mielenterveyden ylläpitäminen, lisääminen ja mielenterveyden ongelmien ennaltaehkäisy ovat mielenterveyden hoitotyön painopisteet.

Lapsen mielenterveydelle tärkeää on saada tulla hyväksytyksi omana itsenään ja saada aikuisten aikaa, läsnäoloa, välittämistä ja tukea. Yhtä tärkeää on saada tuntee onnistuvansa ja kuulla itsestään ja tekemisistään hyvää palautetta. Lapselle pitää näyttää kuinka oikealla tavalla toimitaan, lapsi oppii esimerkin kautta ja saa sitä kautta myös vahvistusta omalle oikeansuuntaiselle toiminnalleen. Kun lapsen kanssa työskennellään, häntä kannustetaan toimimaan omien vahvuuksiensa ja voimavarojensa kautta.

Hyvä mielenterveys auttaa jaksamaan arjessa ja vastoinkäymisissä. Mielenterveyteen kuuluu taito ilmaista, sanoittaa ja ymmärtää erilaisia tunteita. Mielenterveyteen kuuluu myös taito ratkaista ristiriitoja ja joustaa tarvittaessa. Mielenterveyden taitoja voidaan harjoitella ja oppia.

Mielenterveydestä huolehtiminen auttaa ymmärtämään itseä ja muita ja antaa meille käyttöön taitoja, jotka auttavat meitä elämässä. Itsetuntemuksen vahvistuminen tapahtuu usein onnistumisien kautta ja omien vahvuuksien löytämisen kautta.

Perusasioista huolehtiminen on kaiken perusta. Kun arjen rytmi, turva, uni ja lepo, perushoiva, ihmissuhteet, liikunta, harrastukset ja luovuus toteutuvat, niiden päälle voidaan alkaa rakentaa lisää.

Psyykkisesti oireilevan lapsen arkeen laaditaan selkeä struktuuri ja mahdollisimman yhtenäinen toimintamalli. Toimintamallissa määritellään päivärytmi, päivään sisältyvät kuntouttavat asiat sekä menettelyohjeet haastavissa tilanteissa. Selkeä toimintamalli auttaa lasta jäsentämään arkeaan sekä luo hänen elämänsä turvallisuutta ja jatkuvuutta. Toimintamalli selvitetään lapselle, jolloin hän pystyy myös ennakoimaan tulevia tapahtumia. Suhteen luomiseksi työnteekijät toimivat aktiivisesti läsnä ollen.

Tunnetyöskentely

Lapsen kyky omien tunteidensa säätelyyn kehittyy koko lapsuuden ajan. Se, millä tavalla lasta hoitavat henkilöt ovat suhteessa häneen ja miten lapsen tarpeisiin vastataan, on tunnehallinnan ja säätelyn oppimisen keskiössä. Kun hoitaja toimii lapsen ilon jakajana, lohduttajana ja rajoittajana, lapsi oppii hallitsemaan kielteisiä tunteita kuten surua, kiukkua ja pettymystä. Se opettaa lapselle, kuinka voi jakaa myötätuntoa ja iloa sekä kuinka voi hallita ja suunnata omaa toimintaansa ja tarkkaavuuttaan eri tilanteissa.

Lapsi oppii oman temperamenttinsa ja vanhempiensa toiminnan kautta. Vanhemmat säätelevät lapsen toimintaa ja ohjaavat sitä. Jos vanhemmat eivät ymmärrä lapsen tarpeita ja tunteita tai eivät siedä lapsen vaativuutta, lapselle saattaa syntyä tunnesäätelyn häiriö.

Sijoitetuilla lapsilla on usein ongelmia toisten ihmisten sekä omien tunteidensa tunnistamisessa. Tunnetyöskentely hyödyttää lasta, vaikka hänellä ei erityisiä

ongelmia olisikaan, joten se voidaan hyvin sisällyttää jokapäiväiseen toimintaan. Tuulimäessä käytetään aikaa tunnetyöskentelyyn arjessa. Kaikissa vuorovaikutustilanteissa voidaan havainnoida ja sanoittaa tunteita. Myös erilaisia projekteja rakennetaan tunnetyöskentelyn ympärille. Teemaa käsitellään ja tehtäviä ja erilaisia harjoituksia tehdään luovasti. Useat tunteet heräävätkin vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Yhteiset toimintahetket ja arjen askareiden tekeminen sekä harrastaminen ovat mitä parhaimpia tunnetaitojen oppimistilanteita.

Vaikka jännitteet, konfliktit tai ristiriidat eivät olekaan mukavia, ne ovat kaikesta huolimatta tilanteita, joista voi oppia paljon. Tunteiden nimeäminen antaa niille sisällön ja merkityksen. Se auttaa ymmärtämään, mistä on kyse ja miten siihen voi vastata. Ohjaajan roolina on olla valppaana ja vaikuttaa siihen, miten lapset huomaavat, mitä tunnetasolla tapahtui ja mikä tunne kenties johti mihinkin tekkoon. Ohjatut rentoutukset toimivat myös hyvinä hetkinä auttaa lapsia ymmärtämään omaa kehoaan ja sen tuntemuksia.

Keskustelu ja henkilökohtainen aika

Ohjaajat keskustelevat lapsen kanssa säännöllisesti hänen henkilökohtaisista asioistaan. Päivittäin lapsi huomioidaan kysymällä, mitä hänelle kuuluu. Ohjaajan vastuulla on avata keskustelua, koska hän ammattilaisena säätelee suhdetta lapseen muutenkin.

Keskusteluissa tuetaan lapsen onnistumisen kokemuksia ja tehdään näkyväksi hänen vahvuuksiaan. Lapsen valmiudet ja ikä otetaan aina huomioon ja menetelmät valitaan myös lapsen taitoihin soveltuen. Apuna voidaan käyttää tarinoita, piirtämistä, teatteria, leikkiä, aarrekarttaa, elämänjanatyöskentelyä tai muuta luovaa menetelmää. Omaa aikaa voidaan toteuttaa retkeilemällä, käymällä kahvilassa tai jonkin muun elämyksen parissa.

Tilanteista riippumatta jokaisella on aina voimavaroja, oli tilanne sitten miten vaikea hyvänsä. Kun lapsen voimavarat tuodaan esiin ääneen, on helpompaa kohdata vaikeudet ja uskoa siihen, että niistä voi selvitä. Erityistä huomiota kiinnitetään siihen, että lapsi saa sekä omaohjaajansa, että muiden työntekijöiden henkilökohtaista aikaa ja emotionaalista tukea säännöllisesti. Lapsen omia tavoitteita seurataan ja pohditaan yhdessä.

Psykososiaalinen kuntoutus

Lapsen psykososiaaliset tarpeet heräävät vuorovaikutuksessa. Psykososiaaliset tarpeet ovat kaikkia niitä tarpeita, jotka eivät ole fyysisiä. Jokaisella ihmisellä on tarve tulla kuulluksi ja nähdyksi omana yksilöllisenä itsenään. Psykososiaaliset tarpeet voivat näkyä tunteina, ajatuksina tai käyttäytymisessä. Tunteet säätelevät toimintaa ja ajatuksia. Siksi tunteiden vähätteleminen tai huomiotta jättäminen on vahingollista ja se voi estää lapsen hyvinvoinnin. Jokaisella ihmisellä on tarve peilata itseään toiseen ihmiseen. Läheisyyden tarvetta ruokkii yhdessä oleminen ja kosketus. Se toimii lääkkeenä ja auttaa myös tunne-elämän kipuiluun. Lapsi tarvitsee aikuista vastaamaan turvallisuuden tarpeeseensa syntymästään asti. Jos lapsi joutuu kokemaan turvattomuutta, hänelle syntyy epäluottamus omaa jaksamistaan kohtaan. Hän ei myöskään pysty luottamaan siihen, että saisi tarvitessaan tukea.

Yhteisössä elämisen oikeuksiin ja velvollisuuksiin kuuluu ikätasoinen vastuu. Lapsilla se on sidoksissa myös kykyyn, jota voidaan harjoittaa. Lapsia sitoutetaan Tuulimäen toimintaan motivoimalla osallistumiseen. Arvot vaikuttavat voimakkaasti, ohjaten toimintaa ja motivoiden niistä johtuviin valintoihin.

Lapsen psykososiaalinen kuntoutus on prosessi, jossa lapsi opettelee itsekontrollia ja yhteisön tapojen ja sopimusten noudattamista ja ymmärtämistä. Lapsi saa palautetta, jonka perusteella hän voi muuttaa toimintaansa. Sosiaalistumisen tapahtuessa lapsi oppii käsittelemään ristiriitoja, joita syntyy hänen ja ympäristön odotusten kohdatessa. Lapsi oppii ottamaan huomioon muita ja kasvat-
taa itsehillintäänsä ja pitkäjänteisyyttään.

Lapsen kanssa voidaan toiminnan ohessa keskustella häntä motivoiden. Voidaan esimerkiksi pohtia, minkälainen toimija lapsi kokee olevansa ja minkälaisena muut hänet näkevät. Muiden positiiviset mielipiteet kannustavat usein lapsen käsitystä itsestään. Omien hyvien ominaisuuksien löytäminen ja myöntäminen voi joskus olla vaikeaa, kun itsetunto on kolhiintunut. Minäkuvaan voidaan vaikuttaa keskusteluilla ja sitä voidaan kasvattaa ja parantaa itsehavainnoinnin kautta, ohjaajan avulla. Ohjaajan tehtävänä on valaista niitä hyviä kohtia keskustelussa, joita huomioimalla ja esiin nostamalla kuva itsestä muuttuu vahvemmaksi.

Normaalien arkirutiinien lisäksi lapsille järjestetään yksin ja yhdessä toimintaa kuten luovia ryhmiä, tekemistä ohjaajan kanssa (esim. rakentelua, leivontaa, musiikkia, retkiä, ja niin edelleen). Lapsen vahvuuksia nostetaan esiin ja häntä kannustetaan kehittämään itseään asioissa, jotka nähdään tavoitteet huomioiden tarpeellisiksi.

Sijoitetun lapsen perheen tukeminen

Lapsen kiinnittymiseen Tuulimäkeen vaikuttaa hänen suhteensa ohjaajiin, mutta vielä enemmän vaikuttaa se, kuinka lapsen vanhemmat suhtautuvat sijoitukseen. Lapsen biologisen perheen tukeminen on tärkeä osa lapsen hoitoa ja Tuulimäen toimintaa. Lapsen hyvää vointia tukee hyvä yhteistyö perheen kanssa. Jos vain on mahdollista, tavoitteena on lapsen palauttaminen biologiseen perheeseen. Yhteistyö perheen kanssa tarkoittaa yhteisiä pelisääntöjä, kasvatuksen arvoja ja keskustelua lapsen tilanteesta.

Yhteistyö perheen kanssa tarkoittaa yhteisiä keskusteluja ja pelisääntöjä lapsen tilanteesta, kasvatuksesta ja hänen sekä hänen perheensä ongelmien helpottamista tukemalla esimerkiksi perheen yhteistä kommunikaatiota. Tämä toiminta nähdään myös lapsen mielenterveyttä tukevana työnä.

Keskusteluja käydään säännöllisissä asiakassuunnitelmapalavereissa ja niissä tilanteissa, kun lapsi haetaan kotilomalle tai tuodaan sieltä. Sosiaalityöntekijän ja vanhempien kesken sovitaan yhteiset periaatteet tapaamisista ja muusta perheen tukemisesta. Vanhempia velvoitetaan sitoutumaan sovittuihin asioihin. Vanhemmilla on mahdollisuus soittaa Tuulimäkeen ja kysyä lapsen kuulumisia. Kerran viikossa Tuulimäestä soitetaan kotiin ja kerrotaan kuulumiset. Vanhemmilla on mahdollisuus saada tukea vanhemmuutta ja kasvatusta koskevista asioista, erityisesti silloin, kun lapsi on kotilomalla.

Vastuuhenkilö yhteydenpidossa kotiin on johtaja tai omaohjaaja. Perheen tukeminen ja muu yhteistyö sekä yhteydenpito dokumentoidaan lapsen raporttiin. Omaohjaaja tapaa lapsen vanhempia säännöllisesti ja pyrkii luomaan turvalliset ja luottamukselliset välit vanhempiin. Lastenkodin työntekijänä ohjaajalla on sekä valvova ja kontrolloiva, että tukeva ja kannustava rooli. Rooli on syytä selvittää vanhemmille, sillä yhteistyötä tehdessä on apua siitä, että vanhemmat hyväksyvät työntekijän kaksoisroolin.

Lastensuojelussa ei aina voida tehdä ratkaisuja, jotka ovat lapsen ja vanhemman toiveiden mukaisia. Siksi lastensuojelun toiminnan ja päätösten on aina oltava ennakoitavia ja perusteltuja. Hyvään vuorovaikutukseen sisältyy asiakkaasta välittäminen. Lapsen turvallisuudentunne rakentuu tunteesta, että hänet hyväksytään, häntä rakastetaan ja hänestä pidetään huolta. Psykkistä turvallisuutta luo myös se, ettei lapsen tarvitse kantaa huolta vanhemman arkisesta selviämisestä eikä kodin arjesta yli oman ikätasonsa. Vanhemmat ja lapset kohdataan arvostaen ja empaattisesti. Avoimen ja luotettavan toiminnan on mahdollista toteutua. Aina se ei siltikään onnistu. Vuorovaikutuksen onnistuminen on sekä asiakkaan että työntekijän toiminnasta riippuvaista. Työntekijällä on hyvä olla erityistä vahvuutta ja osaamista vuorovaikutukseen ja ristiriitatilanteiden rakentavaan käsittelyyn perheiden kanssa.

Lapsen häpeä päihdeperheessä

Häpeä on sosiaalinen tunne, joka säätelee sosiaalisissa suhteissa etäisyyttä ja läheisyyttä. Lastenkodissa asuminen muuttaa sijoitettujen lasten suhdetta vanhempiinsa ja luo hänelle uusia sosiaalisia suhteita ohjaajiin. Lapsen kanssa työskennellessä hänen kokemaansa tai tekemäänsä ”pahaan” puuttuminen voi leimata lapsen tai sen sivuuttaminen voi olla lasta mitätöivää, jolloin lapsen kokemus tapahtumasta tuo hänelle häpeän tunteen.

Ohjaajalta vaatii tarkkuutta nähdä, ketä suojellaan ja kenen häpeää vältetään. Häpeä on muuntuvaa ja se liukuu nolostumisen, vaatimattomuuden, nöyryyden, alistumisen, ujouden, epämukavan oudon olon tuntemusten, turvattomuuden, itsevarmuuden puutteen, torjutuksi ja hylätyksi tulemisen läpi – päätyen pahimmillaan aina kelpaamattomuuden tunteeseen asti. Häpeän tunteminen edellyttää, että häpeävällä on emotionaalinen suhde toiseen ja hän välittää siitä, mitä toinen ajattelee ja tuntee häntä kohtaan. Esimerkiksi päihdeperheiden lapset ovat joutuneet kokemaan paljon vaikeita asioita, joiden ulkoistaminen mahdollistaa niiden käsittelyn ja jäsentämisen.

Lapsi hyötyy siitä, kun saa puhua tapahtumat auki. Esimerkiksi päihdevanhempien käyttäytymisen arvaamattomuus, asioiden salailu, eristäytyminen, lasten kokema huolenpidon puute ja turvattomuus tehdään näkyväksi ja tietoa vanhempien päihteiden käytöstä annetaan. autetaan lasta ymmärtämään, että kyse ei ole lapsen ongelmallisuudesta vaan vanhempien ongelmista.

Kyse on siis tiedollisten vääristymien korjaamisesta ja uusien tiedollisten välineiden tarjoamisesta lapselle. Työskentelyssä nimetään lapsen tunteita, kuten huolta, häpeää, syyllisyyttä, murhetta, vihaa, pettymystä ja turvattomuutta. Usein perheen salailun purkaminen on muodostunut lapselle huonoksi toimintatavaksi, josta on vaikeaa oppia pois. Lapsi voi ajatella, että rankaisun saaminen jostakin hänen tekemästään väärydestä on huomioon ottamista ja parempaa,

kuin se ettei häntä huomata ollenkaan. Vanhemman tunteettomuus on lapselle pelottavaa ja ahdistavaa

Lapsi saattaa tuntea vihaa ja kokea, että huumeet ovat äidille ja isälle tärkeämpi asia kuin hän itse. Hän saattaa myös syyllistää itseään vanhempien päihteiden käytöstä. Lapselle järjestetään mahdollisuuksia käsitellä ja purkaa ajatuksiaan, tunteitaan ja mielikuviaan ohjaajan kanssa. Lapsi oppii tunnistamaan omia ja muiden tunteita vasta, kun joku on ensin tunnistanut ja ilmaissut ne antamalla niille nimen.

Tärkeää on myös, että lapsi kuulee vanhempiensa puhuvan työntekijöiden kanssa turvallisessa ja ystävällisessä ilmapiirissä perheen ongelmista. Jatkuva häpeä oman perheen takia on kuluttavaa. Lapsi tulee mukaan keskusteluun usein vasta siinä vaiheessa, kun hän alkaa uskoa, että asioista saa puhua, eikä puhuminen aiheuta riitaa ja turvattomuutta.